

SOCIALDEMOKRATŲ SANTYKIS SU LIETUVOS (VALSTYBĖS) TARYBA 1918 M.: NUO VASARIO 16-OSIOS AKTO PRIĖMIMO IKI PIRMOJO PASAULINIO KARO PABAIGOS

GINTARAS MITRULIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

Politikos ir vadybos fakultetas

Politikos mokslų institutas

lektorius

Institute of Political Sciences

Of the Faculty of Politics and Management

of Mykolas Romeris University

Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius

El. paštas mitrgint@mruni.eu

Santrauka

Straipsnyje, remiantis įvairiais istoriniais šaltiniais, analizuojamas istoriografijoje iki šiol nedaug dėmesio sulaukęs socialdemokratų santykis su Lietuvos Taryba po 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos valstybės atkūrimo akto priėmimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. Pirmoji straipsnio dalis skirta aptarti socialdemokratų dalyvavimą Lietuvos Tarybos darbe nuo 1918 m. vasario 16 d. iki liepos 11 d. Antroje dalyje rekonstruojama socialdemokratų pozicija Lietuvos Tarybos atžvilgiu tarp 1918 m. liepos 11 d. ir lapkričio 11 d. Straipsnyje parodoma, kad pagrindinė priežastis, lėmusi socialdemokratų pasitraukimą iš Lietuvos Tarybos darbo, o vėliau

formavusi neigiamą LSDP požiūrį į Lietuvos (Valstybės) Tarybą, buvo jos dešinėsios daugumos sprendimas nelaukiant Steigiamojo Seimo (turėjusio nustatyti Lietuvos valstybės valdymo formą) paskelbti Lietuvą monarchija ir Lietuvos karaliumi išrinkti Wilhelmą von Urachą. Po šio sprendimo lietuvių socialdemokratai (LSDP) reikalavo sušaukti naują Lietuvos konferenciją, kurioje būtų išrinkta nauja Lietuvos Taryba, turinti kiek galima greičiau organizuoti Steigiamojo Seimo rinkimus.

Reikšminiai žodžiai: socialdemokratai; LSDP; Steponas Kairys; Lietuvos (Valstybės) Taryba.

Įvadas

Iš Pirmojo pasaulinio karo metais įvairiose šalyse lietuvių veikėjų įkurtų visuomeninių politinių institucijų, turėjusių kelti Lietuvos ateities klausimą ir atstovauti veikloje, orientuotoje į Lietuvos valstybingumo (at)kūrimą, svarbiausia ir reikšmingiausia buvo 1917 m. rugsėjo 18–22 dienomis Vilniuje vykusioje Lietuvių konferencijoje išrinkta Lietuvos Taryba. Nors pirmaisiais savo veiklos metais ji nebuvo institucija, galėjusi vykdyti valdymo ar visuomeninio gyvenimo tvarkymo funkcijas, nes okupacinė vokiečių valdžia jai „tepripažino patariamąsios institucijos vaidmenį“, tačiau užsitikrinusi užsienyje gyvenusių lietuvių pripažinimą tautos atstovybe, ji virto „politiniu Lietuvos valstybės atkūrimo centru“¹.

Nepaisant to, kad „okupacinė vokiečių administracija Tarybą laikė jų pačių sankcionuota pagalbine patariamąja okupacinės valdžios institucija“, kurią buvo tikimasi „panaudoti savo interesams“, Lietuvos Taryba Lietuvių konferencijos pavedimu turėjo „rūpintis Lietuvos

¹ Maksimaitis, M. Lietuvos valstybės taryba kaip konstitucinis institutas (1918 m. lapkritis–1920 m. gegužė). *Jurisprudencija*. T. 21 (2001), p. 23; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituantė: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 23–24.

valstybės atstatymu“ ir „parengti sąlygas valstybei atkurti“². Tad nors formaliai Lietuvos Taryba „konstitucine parlamentine“ Lietuvos atstovybe laikoma tik nuo 1918 m. rudens (nuo lapkričio 2 d., kai priėmė Laikinąją Konstituciją, pagal kurią ji tapo vienintele įstatymų leidžiamąja institucija), tačiau iš tiesų ji, anot teisininko Konstantino Račkausko, jau Lietuvių konferencijos buvo „įgaliota kaip vienintelė lietuvių tautos atstovybė“³.

Kadangi Lietuvos Taryba į Lietuvos istoriją įėjo pirmiausia tuo, kad priėmė Lietuvos valstybės atkūrimą XX a. simbolizuojantį Vasario 16-osios Aktą, savaime suprantama ir natūralu, kad mokslinėje literatūroje jau yra nemažai rašyta apie įvairius Lietuvos Tarybos veiklos ar su ja susijusius Lietuvos politinio gyvenimo aspektus, pirmiausia apie tai, kaip ir kokiame kontekste buvo priimtas Vasario 16-osios Aktas.

Tačiau iki šiol išlieka su Lietuvos Tarybos veikla susijusių Lietuvos politinio gyvenimo aspektų, reikalaujančių išsamesnių tyrimų. Vienas iš jų yra šio straipsnio objektas – Lietuvos socialdemokratų – LSDP narių santykis su Lietuvos Taryba po Vasario 16-osios Akto priėmimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. Straipsnio tikslas yra išsiaiškinti ir atskleisti, kokia ir kodėl buvo socialdemokratų pozicija Lietuvos Tarybos atžvilgiu minėtu istoriniu laikotarpiu. Šiam tikslui pasiekti keliami uždaviniai: apibūdinti Lietuvos Taryboje dirbusių socialdemokratų Stepono Kairio ir Mykolo Biržiškos poziciją Lietuvos Tarybos atžvilgiu iki jų pasitraukimo iš jos darbo 1918 m. liepos 11 d.; išsiaiškinti ir rekonstruoti LSDP santykį su (tuo metu savo pavadinimą vienu žodžiu papildžiusia) Lietuvos Valstybės Taryba nuo S. Kairio ir M. Biržiškos pasitraukimo iš Lietuvos Tarybos darbo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, sutapusios su faktinio Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo proceso pradžia.

² Maksimaitis, M. Lietuvos tarybos institucionalizavimasis paskelbus nepriklausomybę. *Jurisprudencija*. T. 111 (2008), p. 37; Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York, 1967, p. 13.

³ Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York, 1967, p. 13.

Apibūdinant straipsnyje nagrinėjamos problematikos istoriografiją pastebėtina, kad apie Lietuvos Taryboje dirbusių socialdemokratų poziciją yra šiek tiek rašyta⁴ ar bent užsiminta⁵ (dažniausiai rašant apie viso Lietuvos Tarybos kairiųjų ketverto poziciją), tačiau apie socialdemokratų poziciją Lietuvos Tarybos (tiksliau – jau Lietuvos Valstybės Tarybos) atžvilgiu po pasitraukimo iš jos praktiškai nėra rašyta – apie tai tėra fragmentiškų užuominų⁶. Vadinasi, formuluojant straipsnio objektą nurodyta problematika iki šiol nėra pakankamai ištyrinėta.

⁴ Žr.: Petrauskas, Z. *Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimas 1918–1919*. Vilnius, 1989, p. 43, 45–47; Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942*. Vilnius, 1995, p. 226–228, 230–233; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 114–120; Vaitekūnas, S. *Stanislovas Narutavičius: signataras ir jo laikai*. Vilnius, 2012, p. 304–319; Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012, p. 92–96.

⁵ Žr.: Vilčinskis, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės: istorinė apžvalga*. London, 1985, p. 113; Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1992, t. 2, p. 219–220; Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmėtis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 18–19; Riomeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius, 1990, p. 60; Eidintas, A. Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 16; Senn, A.E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992, p. 34; Eidintas, A. *Lietuvos Respublikos prezidentai*. Vilnius, 1995, p. 25–27, 33–34; Kučys, A. *Vileišiai. Trijų brolių darbai tautai*. Chicago, 1993, p. 464, 466–467; Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratai iki Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 52; Pšibilskis, V.B. *Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai*. Vilnius, 2009, p. 158–161; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituantas: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 124, 134–135, 138.

⁶ Žr.: Noreikienė, S. Lietuvos Valstybės Taryba ir buržuazinės politinės partijos 1918 m. pabaigoje – 1920 m. gegužės mėn. (I. Pirmosios proletarinės revoliucijos Lietuvoje kilimo laikotarpis). *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*. 1976, t. 4, p. 87–88; Eidintas, A. *Aleksandras Stulginskis*. Vilnius, 1995, p. 81; Mitrulevičius, G. LSDP veiklos Lietuvoje (1914–1918) bruožai. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 38; Kašauskienė, V. Socialdemokratai už Lietuvos valstybės atkūrimą. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius, 1996, p. 39–42; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 119–120; Mitrulevičius, G. Lietuvos socialdemokratai iki Steigiamojo Seimo. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos Seimuose*. Vilnius, 2006, p. 57; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituantas: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 174–176.

Nepakankamas nagrinėjamos problematikos istoriografinis ištirtumas, taip pat savotiškas proginis motyvas – 2013-aisiais sueina 95 metai nuo sprendimų priėmimo dėl monarchinės būsimos Lietuvos valstybės valdymo formos ir W. von Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi Mindaugu II, kurie iš esmės lėmė pagrindinį konfliktą tarp socialdemokratų ir Lietuvos (Valstybės) Tarybos daugumos – buvo esminiai šio straipsnio atsiradimo motyvai.

Rašant straipsnį kaip svarbiausiais istoriniais šaltiniais daugiausia remtasi Lietuvos (Valstybės) Tarybos protokolais⁷ (kurie leidžia rekonstruoti Lietuvos Taryboje dirbusių socialdemokratų santykį su ja ir jos daugumos politika) ir Lietuvos Tarybos nario (iki pasitraukimo iš jos darbo), ilgamečio Lietuvos socialdemokratų lyderio S. Kairio redaguojamo „Darbo balso“ publikacijomis (kurios atskleidžia LSDP santykį su Lietuvos Taryba po socialdemokratų pasitraukimo). Taip pat naudotasi to meto laikotarpį atspindinčiais ir Lietuvos valstybingumo kūrimo procesą aptariančiais istoriniais dokumentų rinkiniais, kitais publikuotais bei archyviniais ir rankraštytų dokumentais, politinių veikėjų atsiminimais ir dienoraščiais.

Rengiant straipsnį naudotasi istorinių šaltinių – dokumentų – analizės metodu, remiantis hermeneutine tyrinėjimo strategija⁸.

Socialdemokratai Lietuvos Tarybos darbe nuo 1918 m. vasario 16 d. iki liepos 11 d.

Po Vasario 16-osios Akto priėmimo į Lietuvos Tarybą (toliau – LT) sugrįžę keturi kairieji jos nariai S. Kairys, M. Biržiška, Jonas Vileišis ir

⁷ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*. Vilnius, 1991.

⁸ Hermeneutinė tyrinėjimo strategija „remiasi didelę reikšmę turinčiais šaltiniais, kuriuose atsispindi buvusios žmogaus veiklos apibrėžtumas ir veikėjų savivoka“. Anot istorijos mokslo teoretiko Jørno Rūseno, „Istorinis tyrinėjimas hermeneutinės strategijos ribose pateikia naujų istorinių žinių iš pačiuose šaltiniuose sudėtų elementų „tradicijos“ šviesoje (objektyvuotų prasmės apibrėžtumų prasme) <...>“. Žr. Rūsen, J. *Istorika*. Vilnius, 2007, p. 128.

Stanislovas Narutavičius 1918 m. vasario 16 d. perskaitytame pareiškime be motyvų, paaiškinančių, kodėl jie balsuodami už Akto atskiras dalis nepritarė antrajai jo daliai⁹, išdėstė ir uždavinius, kurie, jų nuomone, turėtų būti pagrindiniai tolesniame LT darbe po svarbiausiojo uždavinio – Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo ir „jos pripažinimo išgavimo“¹⁰.

Kairieji išdėstė tokius uždavinius: „1) kiek galima greitesnis viso krašto konferencijos sušaukimas, kad su jos pagalba galutinai sutvarkius laikiną Lietuvos atstovybę ir tinkamai visuomenės reikalams nustatčius visą prirengiamąjį Lietuvos Tarybos darbą, lig sušaukus Steigiamąjį Seimą; 2) reikalas padaryti griežčiausios pastangos, kad gelbėjus mūsų kraštą nuo nebepakenčiamųjų rekvizicijų ir bausmių, kurios ypač pastaruoju laiku ima virsti paprastu ir sistemingu krašto plėšimu; 3) reikalas gauti pagalios mūsų kraštui sąlygos laisvesniam visuomenės ir politikos gyvenimui tiek spaudoje, tiek susirinkimuose, tiek susisiekime krašto gyventojų <...>“¹¹.

Objektyviai analizuojant ir įvertinant aplinkybes patenkinti šiuos reikalavimus to meto sąlygomis, kai vokiečių valdžia Lietuvos atžvilgiu toliau vykdė jai įprastą politiką, buvo faktiškai neįmanoma. Nes nors Vasario 16-osios Aktą pavyko nuvežti į Berlyną ir ten išspausdinti keliuose laikraščiuose, Lietuvoje okupacinės valdžios cenzūra jo paskelbti neleido – „Lietuvos aidą“ numeris, kuriame šis istorinis LT nutarimas turėjo būti išspausdintas, dar prieš išplatinimą buvo konfiskuotas į redakciją įsiveržusio vokiečių kareivių būrio, o spaustuvė, padarius kruopščią kratą ir išbarsčius teksto raidžių rinkinį, buvo uždaryta¹². Tik „Lietuvos aidą“ faktiškajam redaktoriui Petrui Klimui įspėjus galimas pasekmes ir apdairiai paslėpus keletą laikraščio egzempliorių, o

⁹ LT posėdžio 1918 m. vasario 16 d. protokolai Nr. 62. *LVT protokolai*. P. 208–211.

¹⁰ *Ten pat*, p. 209.

¹¹ *Ten pat*, p. 209–211.

¹² Eidintas, A. Lietuvos Valstybės Tarybos dokumentai. *LVT protokolai*. P. 13; Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1990, p. 119.

vėliau juos padauginus, Lietuvos valstybės atkūrimo akto tekstas ant lapelių buvo išplatintas visoje Lietuvoje¹³.

Dėl Vasario 16 d. nutarimo priėmimo LT gavo griežtą Vokietijos vyriausios kariuomenės vadovybės įgalioto valdžios viršininko papeikimą, o vokiečių armijos štabo viršininkas pulkininkas Hahnkė buvo pasiryžęs net areštuoti LT narius ir tik karinės valdžios viršininkas Theodoras von Heppė atkalbėjo jį tokio skandalo nedaryti¹⁴. Oberosto karinės valdžios atstovai buvo ypač pasipiktinę dėl to, kad Vasario 16-osios Aktas buvo paskelbtas be jų žinios ir ne pagal jų nustatytą tvarką. Iš Vokietijos valdžios buvo pasiūlymų pareikalauti LT atšaukti nutarimą arba apskritai paleisti LT. Generolas Erichas Liudendorftas siūlė panaudoti prieš LT represijas, kad būtų garantuotas Lietuvos įjungimas į Vokietiją¹⁵.

Vokietijos kancleris Georgas von Hertlingas reagavo diplomatiškiau. 1918 m. vasario 21 d. jis pranešė LT, kad Vasario 16-osios Aktas prieštarauja gruodžio 11 d. nutarimui, o tik šio nutarimo pagrindu galimas Lietuvos pripažinimas¹⁶. LT prezidiumas (kuriame kairiųjų atstovų nebuvo, nes 1918 m. vasario 16 d. daugumai LT pirmininku vėl išrinkus Antaną Smetoną, jie atsisakė įeiti į prezidiumą¹⁷) išsiuntė raštą, kuriame paaiškino, kad Vasario 16-osios Aktas nenaikinąs gruodžio 11 d. pareiškimo ir jam neprieštaraujās – pastarasis yra pagrindas santykiams tarp Lietuvos ir Vokietijos nustatyti¹⁸.

Toks prezidiumo laiškas sukėlė didelį LT kairiosios opozicijos nepa-

¹³ *Ten pat.* Išsamiau apie Vasario 16-osios Akto viešo publikavimo peripetijas žr. Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė: Vasario 16-osios akto pėdsakais*. Vilnius, 2003, p. 74–87.

¹⁴ Linde, G. *Die deutsche politik in Litauen im Ersten Weltkrieg*. Wiesbaden, 1965, s. 141.

¹⁵ LT posėdžio 1918 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 64. *LVT protokolai*. P. 213–214.

¹⁶ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1992, t. 2, p. 210; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 286.

¹⁷ LT posėdžio 1918 m. vasario 16 d. protokolas Nr. 62. *LVT protokolai*. P. 209.

¹⁸ LT posėdžio 1918 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 64. *LVT protokolai*. P. 214; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 287.

sitenkinimą. 1918 m. kovo 19 d. prasidėjusioje VII LT sesijoje J. Vileišis pareiškė, kad „jei Taryba pridės savo antspaudą prie siūlomos prezidiumo formulos, tai bus Lietuvos nepriklausomybės palaidojimas“ ir „opozicija savo protestą panorės pabrėžti išstojimu iš Tarybos“¹⁹. S. Kairys kaltino prezidiumą biurokratizmu, nesugebėjimu ar nenoru atsakant kancleriui pasitarti su Vilniuje gyvenančiais LT nariais²⁰. Taip pat jis aiškiai pasisakė už „švarių Lietuvos nepriklausomybės lozungų išlaikymą“. Anot jo, „atsitofę ant pamato 11-tos gruodžio nutarimo, mes nustosime garbės <...>“.

S. Kairys siūlė stengtis „susisiekti su savo visuomene ir dėl to galvoti apie sušaukimą seimo ar bent konferencijos“ bei apeliavo į 1917 m. rugsėjo mėn. Lietuvių konferencijos nutarimus teigdamas, kad „konferencija nutarė, kad jei bus duota nepriklausomybė, tai tada su-eiti į sutartis, bet dabar reikalaujama pirma sueiti į sutartis, o paskui žadama nepriklausomybė <...>“²¹. Kitame LT posėdyje (1918 m. kovo 20 d.) S. Kairys, dar kartą pasisakydamas prieš prezidiumo laiške įrašytą formuluotę, kad gruodžio 11 d. nutarimas yra pagrindas Lietuvos santykiams su Vokietija nustatyti, tvirtino esą „po 11 gruodžio tarp visuomenės ir Tarybos pasidarė tvora“, „reikia mėginti susirišti su visuomene“ ir kad „nepriėmę siūlomos formulos, mes turėsime kraštą už savą <...>“²².

Kiti LT kairieji taip pat griežtai prieštaravo, kad LT dar kartą pakartotų gruodžio 11 d. nutarimą²³. Svarstant, kurį nutarimą LT delegacija

¹⁹ LT posėdžio 1918 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 65. *LVT protokolai*. P. 218–219.

²⁰ *Ten pat*, p. 219.

²¹ *Ten pat*, p. 220.

²² LT posėdžio 1918 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 66. *LVT protokolai*. P. 221. Visuomenės interesų gynimas ryškus ir kitame S. Kairio pasisakyme LT posėdyje VII LT sesijos metu: 1918 m. kovo 21 d. LT posėdyje S. Kairys pasiūlė LT reikalauti iš vokiečių teisės „liuosai važinėti po kraštą ne vien tik Tarybos nariams, bet reikalauti palengvinimų važinėti po kraštą ir visiems krašto žmonėms“. Žr. LT posėdžio 1918 m. kovo 21 d. protokolas Nr. 69. *LVT protokolai*. P. 226.

²³ LT posėdžio 1918 m. kovo 19 d. protokolas Nr. 66. *LVT protokolai*. P. 221. Radikaliausiai pasisakė J. Vileišis: „Prezidiumas nestovėjo ant pamato nutarimo 16 vasario, dėl to pagamino tokius dokumentus. Reikia imti viską o ne kaip elgeta ką duoda. Reik, kad mus užjaustų minia, ir tada nėra ko bijotis. Taryba neturi teisės nustatyti santykius.“

turėtų vežtis į Berlyną, J. Vileišis kairiųjų LT narių vardu pateikė savo nutarimo projektą: „Lietuvos Taryba remdamos savo nutarimo iš 16 II 1918, įgalioja p. p. ... (turėtų būti įrašytos delegacijos, vykstančios į Berlyną, narių pavardės – G. M. *pastaba*) notifikuoti vokiečių valdžiai nepriklausomos Lietuvos valstybės paskelbimą ir prašyti Lietuvos nepriklausomybę pripažinti. Kartu Lietuvos Taryba įgalioja savo delegaciją pareikšti: Lietuvos Taryba stovi už sudarymą tarp Lietuvos ir Vokietijos gerų kaimynių santykių, kurie betgi nepakenktų nepriklausomos Lietuvos plėtojimos. Kadangi Lietuvos gyvenimo sąlygos dar lig šiol neleido Tarybai sudaryti pilnos nuo viso krašto gyventojų atstovybės, Lietuvos Taryba, nebūdama įgaliota santykių klausimo galutinai nustatyti ir rišti pati, randa būtinu reikalu kiek galima greičiau eiti prie Steigiamojo Lietuvos Seimo sušaukimo ir prašo vokiečių valdžios pateikti jai ir visam kraštui tinkamų tam sušaukimui sąlygų.“²⁴

Šalia kairiųjų LT narių parengto nutarimo projekto, kurį LT delegacija, anot kairiųjų, turėjo vežtis į Berlyną ir reikalauti Lietuvos valstybės pripažinimo, balsuoti pateikti dar du projektai: 1) LT prezidiumo projektas, kuriame Lietuvos ir Vokietijos santykių pagrindu turėtų būti 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimas ir nieko neminima apie 1918 m. vasario 16 d. nutarimą; 2) krikščionio demokrato Aleksandro Stulginskio kompromisinis projektas – santykiams nustatyti siūloma remtis vasario 16 d. ir gruodžio 11 d. nutarimais²⁵. Balsuojant LT buvo patvirtinta LT prezidiumo formuluotė („už“ balsavo 12, „prieš“ – 5 (kairieji ir A. Stulginskis), susilaikė 3). Už kairiųjų formuluotę balsavo tik S. Kairys, M. Biržiška, S. Narutavičius ir J. Vileišis, o visi likusieji (12) susilaikė²⁶.

Po balsavimo P. Klimui pasiūlius padaryti pataisą ir lanksčiau suformuluoti paskutinį prezidiumo formuluotės sakinį, S. Kairys kairiųjų vardu pareiškė, kad jie už tą pataisą nebalsuos, nes apskritai jai nepritaria, bet jeigu P. Klimo pataisa bus atmesta, jie bus „priversti“ vėl daryti

²⁴ *Ten pat*, p. 221–222.

²⁵ *Ten pat*, p. 222.

²⁶ *Ten pat*.

„griežtą žingsnį“ (greičiausiai turimas mintyje posėdyje J. Vileišio vėl paminėtas galimas kairiųjų pasitraukimas iš LT – G. M. *pastaba*), nes „redakcija prezidiumo eina toliau negu nutarimas 11 gruodžio“²⁷. Daugumai priėmus P. Klimo siūlomą pataisą, kairiųjų pasitraukimo buvo išvengta. Taigi LT sutiko suteikti savo delegacijai įgaliojimą, kad ji „notifikuodama vasario 16 d. nepriklausomybės paskelbimą pareikštų, jog santykiuose su Vokietija ji laikosi gruodžio 11 d. nutarimo pamato“²⁸.

Nors okupacinė valdžia visomis priemonėmis trukdė, Vokietijos Reichstago daugumai pareikalavus, LT delegacija (iš kairiųjų į ją įėjo J. Vileišis) šiaip ne taip nuvyko į Berlyną. Kovo 23 d. jai buvo įteiktas kaizerio pasirašytas pripažinimo aktas, kuriame „<...> brėžte pabrėžiamas gruodžio 11 d. dokumentas, ypatingos konvencijos ir bendras artimas susirišimas su Vokietija“²⁹. LT delegacija, siekdama pasitarti dėl tolesnių Lietuvos valdymo planų, Berlyne bandė pasimatyti su kancleriu Hertlingu, bet to padaryti nepavyko, nes okupacinės valdžios buvo „parkviesta“ į Lietuvą „neva į iškilmes, kurios ruošiamos Vilniuje Lietuvos nepriklausomybei paskelbti“³⁰. Reikėtų paminėti, kad klausimą dėl iškilmių Lietuvos nepriklausomybei paskelbti LT svarstė 1918 m. balandžio 25 d.³¹ Pažymėtina, kad S. Kairys buvo išrinktas LT komisijos, turėjusios organizuoti nepriklausomybės paskelbimo iškilmes, pirmininku³². Tačiau organizuoti iškilmių vokie-

²⁷ *Ten pat*, p. 222–223.

²⁸ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimasis. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 16; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė*. Vilnius, 2006, p. 301.

²⁹ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimasis. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 16; *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genėzė*. Vilnius, 2006, p. 303.

³⁰ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimasis. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 16.

³¹ LT posėdžio 1918 m. balandžio 25 d. protokolas Nr. 70–71. *LVT protokolai*. P. 230, 235–236.

³² *Ten pat*, p. 236.

čių okupacinė valdžia neleido, taip pat neleido LT delegacijai dar sykį nuvažiuoti į Berlyną³³.

Tad nors 1918 m. gegužės 4 d. oficialiai buvo įteikti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo 1918 m. kovo 23 d. kaizerio pasirašyti dokumentai, LT vaidmuo ir po to nepasikeitė – ji liko reprezentacine atstovybe, ypač, kai Vokietijos politikai reikėjo panaudoti jos autoritetą. Pasižadėjusi „amžinus ryšius“, LT iš vokiečių karinės okupacinės valdžios negavo jokių teisių ar galimybių kurioje nors srityje administruoti kraštą. Valdymo sistema Lietuvoje tapo netgi griežtesnė. Sustiprėjo tendencija sujungti Lietuvą personaline unija su Prūsija ar Saksonija³⁴. Buvo vykdoma atitinkama agitacija, kurioje gana aktyviai reiškėsi okupacinio aparato valdininkai. Nesulaukdami didesnio pritarimo krašte, jie ėmė diskredituoti LT vykdydami rekvizicijas, kiršindami tautines mažumas ir pataikaudami bolševikinei agitacijai. Prisidengdama epidemijų pavojumi okupacinė vokiečių administracija izoliavo LT nuo krašto³⁵. Visuomenėje sklido gandai, kad LT delegacija, vadovaujama A. Smetonos, amžiams pardavė Lietuvą Vokietijai. Antantės šalių laikraščiai atvirai vadino LT provokiška, o Lietuvą laikė susijungusia su Vokietija. Taigi okupacija tęsėsi ir gruodžio 11 d. pareiškimas nieko pakeisti nepadėjo³⁶.

Tokiomis aplinkybėmis 1918 m. liepos 9 d. LT susirinko į IX sesiją. Jau sesijos darbo pradžioje griežtos kairiųjų kritikos sulaukė LT prezidiumo veikla per paskutinius 2,5 mėnesio (tiek laiko buvo praėję nuo balandžio pabaigoje vykusios VIII LT sesijos). Opozicija kaltino prezidiumą dėl atsiskyrimo nuo Vilniuje gyvenančių LT narių³⁷, nesiskubi-

³³ LT posėdžio 1918 m. liepos 9 d. protokolas Nr. 76. *LVT protokolai*. P. 248.

³⁴ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 314.

³⁵ *Ten pat*, p. 314–316; LT posėdžio 1918 m. liepos 9 d. protokolas Nr. 76. *LVT protokolai*. P. 256.

³⁶ Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius, 1990, p. 67.

³⁷ LT posėdžio 1918 m. liepos 9 d. protokolas Nr. 77. *LVT protokolai*. P. 258–259. M. Biržiška kalbėjo, kad „LT prezidiumas taip maža tekreipia dėmesio į narių traukimą į bendrą darbą“. S. Kairys: „<...> prezidiumas eina ne tuo keliu. Taryba – kolektyvas, reikia tartis, nei vienas kitokis žingsnis nepakenčiamas <...>“.

nimo, nesistengimo greitai sušaukti LT sesiją „bėgamųjų ir bendrosios reikšmės klausimų apsvarstymui ir nustatymui“ (sesija sušaukta, kaip minėta, po 2,5 mėn., be to, tik trečdaliui LT narių to pareikalavus)³⁸.

Opozicijos atstovai posėdyje kalbėjo, kad toks LT ir prezidiumo darbas nuteiks priešišškai ne tik lenkus, žydus ir gudus, bet ir lietuvius³⁹. 1918 m. liepos 9 d. posėdyje S. Kairys, pažymėjęs blogėjančią Lietuvos ir LT padėtį, stipriai kritikavo LT prezidiumą dėl to, kad jis, kaip ir pati LT, nededa pastangų dėl antros lietuvių konferencijos sušaukimo⁴⁰.

Realiai suvokdamas, kad dėl sunkios Lietuvos padėties nėra kalta nei LT, nei jos prezidiumas, „nes visa priklauso nuo karo konjunktyros“, S. Kairys pabrėžė, kad pavojus, kurių Lietuvai yra tiek daug, „pašalinti galima tik ne su šiuo Tarybos sąstatu“. LT nariai, anot kairiųjų lyderio, „yra kalti dėl Tarybos autoriteto kritimo: žmonės iš visų Rusijos kampų skubėjo į nepriklausomą Lietuvą ir jau karantinoje nustojo vilties supratę Tarybą esant tik pastumdėle, o ne žmonių atstove“⁴¹. Atsakydamas į dešiniųjų tvirtinimus, esą reikalauti sušaukti konferenciją yra beprasmiška, nes vokiečiai vis tiek neleis to padaryti, S. Kairys teigė, kad vokiečiai galbūt ir neleis sušaukti konferencijos, bet užtat LT prieš visuomenę „turės pasiteisinimo“⁴².

Baigdamas diskusijas dėl prezidiumo ataskaitos S. Kairys pasiūlė priimti jo parengtą rezoliucijos projektą, kuriame LT prezidiumas buvo aštriai kritikuojamas ir kaltinamas jam priklausančios kompetencijos viršijimu, o daug prezidiumo „politinių žingsnių ir pasiūlymų pripažįstami neteisėtais“⁴³. Tačiau dauguma, kaip ir reikėjo tikėtis, S. Kairio rezoliucijos nepalaikė. „Už“ balsavo tik keturi kairieji LT nariai⁴⁴.

Aštri polemika tarp kairiosios mažumos ir dešinėsios daugumos

³⁸ LT posėdžio 1918 m. liepos 10 d. protokolai Nr. 78. *LVT protokolai*. P. 261.

³⁹ LT posėdžio 1918 m. liepos 9 d. protokolai Nr. 77. *LVT protokolai*. P. 257.

⁴⁰ *Ten pat*, p. 259.

⁴¹ *Ten pat*, p. 260.

⁴² LT posėdžio 1918 m. liepos 10 d. protokolai Nr. 78. *LVT protokolai*. P. 263.

⁴³ *Ten pat*, p. 261.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 263.

šioje LT sesijoje diskusijomis dėl prezidiumo veiklos nepasibaigė. Pavyzdžiui, prezidiumui pasiūlius LT pavadinimą pakeisti į Lietuvos Valstybės Tarybą, kairieji tam paprieštaravo. Anot S. Kairio, „<...> turinys viską reiškia, ne vardas, o tas mūsų turinys, kaip tik kuo silpniausias. Mainyti nėra prasmės, lyg kokį kaklaraištį. Viskas pareis nuo teisių dirbti. Taigi nepatogu pirma išsipūsti, kol nebus platesnio susibendravimo per platesnę konferenciją, nebus iš tiesų įeita į Tarybos vagą, o ne vien tik žodžiu. Klausimas nelaiku iškilęs ir be tikslo“⁴⁵.

S. Narutavičius pritarė S. Kairiui tvirtindamas, kad keisti pavadinimą nėra tinkamas metas, taip pat J. Vileišis ir P. Klimas, kuris pabrėžė, kad „Lietuvos sąvokoje yra ir „valstybė“⁴⁶. Vis dėlto LT dauguma, nepaisydama kairiųjų ir P. Klimo prieštaravimų, priėmė prezidiumo pasiūlymą pasivadinti Lietuvos Valstybės Taryba („už“ balsavo 12, „prieš“ – 5, susilaikė 2)⁴⁷. Tačiau vokiečių valdžia – tiek centrinė, tiek okupacinė Lietuvoje – atsisakė tai pripažinti ir iki pat 1918 m. spalio mėn. pabaigos nepriėmė jokių dokumentų, pasirašytų šiuo titulu⁴⁸.

Didžiausias kairiųjų ir dešiniųjų LT narių nuomonių susidūrimas IX LT sesijoje įvyko 1918 m. liepos 11 d. popietiniame posėdyje, pradėjus svarstyti klausimą dėl valdžios sudarymo Lietuvoje, kai LT pirmininkas A. Smetona prezidiumo vardu pasiūlė Lietuvoje įvesti konstitucinę monarchijos valdymo formą ir Viurtembergo hercogą W. von Urachą išrinkti Lietuvos karaliumi Mindaugu II⁴⁹.

Tai, kad daliai LT narių konstitucinė monarchija yra priimtina, buvo ne paslaptis. Pirmą kartą tokia idėja buvo iškelta 1917 m. lapkričio 2–10 dienomis Šveicarijoje (Berne – Lozanoje) vykusioje užsienio kraštų lietuvių ir okupuotos Lietuvos atstovų konferencijoje, kurioje LT delegacija (A. Smetona, J. Šaulys, J. Staugaitis ir S. Kairys) siekė gau-

⁴⁵ LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 79. *LVT protokolai*. P. 264.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 265.

⁴⁷ *Ten pat*.

⁴⁸ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 18.

⁴⁹ LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 267–269.

ti užsienio lietuvių pritarimą 1917 m. rugsėjo mėn. Lietuvių konferencijos Vilniuje priimtiems nutarimams⁵⁰.

Berno konferencijoje LT pirmininkas A. Smetona, nariai J. Staugaitis ir A. Petrulis, kalbėdami apie būsimos Lietuvos valstybės valdymo formą, pasisakė už konstitucinę monarchiją. S. Kairiui toks jų pasisakymas buvo staigmena, nes (kaip jis vėliau rašė savo atsiminimuose) iki to laiko „bet kurios formos monarchija išsilaisvinusiai Lietuvai, kaip jos valdymo forma buvo svetima bet kuriai lietuvių politinės minties srovei“⁵¹. Anot S. Kairio, nuo 1905 m. socialdemokratų ypač energingai propaguotas demokratinės respublikos Lietuvai šūkis susilaukdavo „pritrimo ne tik tarp socialdemokratų“. Berne iškilus klausimui dėl konstitucinės monarchijos, S. Kairys pasiūlė dėl valstybės valdymo formos palikti spręsti nepriklausomos Lietuvos Steigiamajam Seimui⁵². S. Kairio poziciją palaikė ir tuometinis LT generalinis sekretorius J. Šaulys.

Tokios pat pozicijos S. Kairys ir kiti kairieji laikėsi ir 1917 m. gruodžio 8 d., pirmą kartą LT posėdyje iškėlus klausimą dėl monarchijos kaip Lietuvos valstybės valdymo formos. Posėdyje S. Kairys ne tik tvirtino, kad visuomenė yra nusiteikusi prieš monarchiją, „būtų pavojinga užsitraukti sau monarchiją, nes su jaja ateitų visa sistema, kuri priešinga demokratijai“ ir kad vienintelė tinkama valdymo forma yra respublika, bet ir pabrėžė esą „LT apskritai neturi teisės spręsti šio klausimo, kad ji (LT) turi laikytis konferencijos nurodytos linijos“, be to, klausimų „kurių nesprendė konferencija, negali spręsti ir Taryba, nes ji negavo tam įgaliojimų“⁵³.

Nepaisydama šių prieštaravimų LT dauguma balsavo už tai, kad ji turi teisę spręsti klausimą dėl Lietuvos valdymo formos. 14 balsų

⁵⁰ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 252; Lopata, R. Lietuvių Berno konferencijos įvykusios nuo 2 d. iki 10 d. spalio 1917 m. protokolas. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1992, p. 182–183.

⁵¹ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 252.

⁵² *Ten pat*.

⁵³ LT posėdžio 1917 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 19. *LVT protokolai*. P. 152–153.

„už“ nusprendė, kad tinkamiausia forma būtų „konstitucinė monarchija <...> karalystė, valdoma demokratingai parlamentariu būdu su katalikų dinastu“. Prieš tokį sprendimą balsavo tik keturi kairieji LT nariai – tie patys keturi balsavo už tai, kad „Lietuvai yra reikalinga respublika“⁵⁴. Vis dėlto tuometiniam LT pirmajam vicepirmininkui S. Kairiui pavyko įtikinti LT daugumą, kad priimtos rezoliucijos dėl valstybės valdymo formos pradžioje reikalinga įrašyti pataisą, kad galutinį sprendimą reikia palikti Steigiamajam Seimui⁵⁵.

1918 m. liepos 11 d. antrą kartą LT posėdžių metu iškėlus klausimą dėl monarchijos, pasiūlyta ne tik pasisakyti už tokią valdymo formą, bet ir išsirinkti konkretų asmenį karaliumi. Reakcinėms Vokietijos jėgoms reiškiant pretenzijas į Lietuvą, dešinieji LT nariai, anot istoriko A. Eidinto, „manydami, kad Reichstago Centro partijos remtą monarchinę Lietuvą, ieškojo kitų galimybių gauti savarankiškumą ir atsikratyti aneksijos grėsmės“⁵⁶. Pasak A. Eidinto, idėjos dėl Lietuvos karaliaus tikslas buvo užkirsti kelią Vokietijos aneksionistų planams sujungti Lietuvą unija su Prūsija ar Saksonija⁵⁷.

Vokietijos vyriausioji karinė vadovybė siekė, kad Lietuva ir Kuršas būtų sujungti personaline unija su Prūsija⁵⁸. Kadangi to nenorėjo kitos Vokietijos imperiją sudarančios valstybės, 1918 m. balandžio 16 d. Vokietijos kaizeris Vilhelmas II ir kancleris G. Herlingas nusprendė Lietuvą atiduoti Saksonijos karaliui, o Kuršą ir Livoniją palikti personalinėje unijoje su Prūsija⁵⁹. Tačiau Pietų Vokietijos valstybės, tiksliau tų šalių katalikams atstovaujantys politikai, iš kurių veikliausias buvo vienas

⁵⁴ LT posėdžio 1917 m. gruodžio 8 d. protokolas Nr. 20. *LVT protokolai*. P. 153.

⁵⁵ *Ten pat*, p. 154.

⁵⁶ Eidintas, A. Lietuvos valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. *LVT protokolai*. P. 15–16.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 16.

⁵⁸ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 36.

⁵⁹ *Ten pat*; Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 9, p. 155.

Vokietijos Centro partijos lyderių Matthiasas Erzbergeris, nenorėjo nei Prūsijos, nei Saksonijos įsigalėjimo Lietuvoje⁶⁰. Kita vertus, Lietuvą jie matė ateityje valdomą monarcho kataliko⁶¹. Būtent su šiais politikais, visų pirma su M. Erzbergeriu, dar 1916 m. užmezgė ryšius Šveicarijoje veikę lietuvių politiniai veikėjai, artimi LT monarchijos šalininkams, ir dėl šių ryšių M. Erzbergeris kandidatu į Lietuvos sostą pasiūlė Viurtembergo hercogą W. von Urachą⁶². Vėliau paaiškėjo, kad šis kandidatas iš svarstyčių į Lietuvos sostą yra labiausiai priimtinas LT nariams ir jiems artimiems monarchijos šalininkams⁶³.

A. Smetona ir dauguma kitų dešiniųjų LT narių laikėsi nuomonės, kad karaliaus rinkimai nebūtinai galimi tik Steigiamajame Seime – tai gali daryti ir LT. Pasak jų, dabar reikia būtent tokiu būdu išgauti nepriklausomybę ir ją apsaugoti. Monarchijos paskelbimą skatino keli motyvai: dalis LT narių, ieškodami tvirtesnės valstybinės organizacijos, tikėjo, kad Vokietiją valdant monarchui, Lietuva, irgi būdama monarchija, turėtų daugiau galimybių gauti paramą⁶⁴. Be to, tikėtasi su kataliko karaliaus pagalba gauti paramą iš Vokietijos Katalikų centro partijos frakcijos Reichstage. Kaip minėta, vienas iš šios partijos lyderių ir pasiūlė lietuvių veikėjams Lietuvos karaliumi rinkti W. von Urachą.

Taip susiklosčius aplinkybėms 1918 m. balandžio 25 d. buvo nutarta kviešti Viurtembergo hercogą užimti Lietuvos karaliaus sostą⁶⁵.

⁶⁰ *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 38.

⁶¹ *Ten pat*.

⁶² Petrauskas, Z. *Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimas*. Vilnius, 1989, p. 42; Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1990, p. 140; Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 9, p. 153.

⁶³ Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 9, p. 156; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituantas: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 121.

⁶⁴ Eidintas, A. Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. *LVT protokolai*. P. 16.

⁶⁵ Gumuliauskas, A. *Lietuvos istorija (1795–2009): studijų knyga*. Šiauliai, 2010, p. 112.

1918 m. gegužės 24–26 dienomis Štutgarte pretendentą aplankė J. Purickis. Susitikimo metu W. von Urachas davė žodinį sutikimą tapti Lietuvos karaliumi⁶⁶. Grįžęs į Vilnių V. Purickis kartu su M. Yču parengė dvylikos punktų *pacta conventa* – monarchinės konstitucijos pagrindų projektą, kurį birželio 4 d. patvirtino LT prezidiumas⁶⁷. Tik pasirašęs šiuos „Laikinosios Konstitucijos pagrindus“ W. von Urachas galėjo tapti Lietuvos karaliumi. 1918 m. liepos 1 d. LT prezidiumo delegacija susitiko su hercogu ir šis, sutikęs su visomis iškeltomis sąlygomis, netrukus ėmėsi mokytis lietuvių kalbos ir rengtis kraustyti į Vilnių⁶⁸.

Taigi, 1918 m. pavasarį–vasarą iškilus realiai grėsmei, kad Lietuva, prisidengiant jos personaline unija su Saksonijos Karalyste, bus paversta Vokietijos provincija, LT prezidiumas, anot S. Kairio, slaptai nuo kairiųjų LT narių⁶⁹ ir apskritai nuo platesnės visuomenės parengė „Lietuvos monarchinės konstitucijos“ projektą ir remdamasis juo vedė derybas dėl sosto užėmimo sąlygų su W. von Urachu ir 1918 m. liepos 1 d. gavo jo sutikimą. Beliko šį sprendimą formaliai įteisinti priimant atitinkamą visos LT nutarimą, tad į LT darbotvarkę šis klausimas buvo įtrauktas 1918 m. liepos 11 d.

Savaime suprantama, kad pasiūlymas pasisakyti už monarchiją ir tuoj pat išrinkti karalių sukėlė audringą LT kairiųjų reakciją. A. Stulginskio teigimu, „<...> dėl valstybės santvarkos ir karaliaus rinkimų Taryboje kilo tikra audra“⁷⁰. Pasak V. Mirono, „<...> kad nenustotų

⁶⁶ Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 9, p. 158.

⁶⁷ *Ten pat*. Monarchinės konstitucijos pagrindų projektą galima rasti: *Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, 1915–1918: Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė*. Vilnius, 2006, p. 317–318. Apie šį projektą žr. Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituantas: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, 2011, p. 124–126.

⁶⁸ Lopata, R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 9, p. 160.

⁶⁹ [Kairys, S.] Kas Urachą kvietė karalium? *Keleivis*. 1959, sausio 21; Aničas, J. *Jonas Vileišis, 1872–1942*. Vilnius, 1995, p. 228.

⁷⁰ Stulginskis, A. *Atsiminimai*. Chicago, 1980, p. 275.

savo socialdemokratiškos čystatos <...>“ pasiūlymą dėl Lietuvos karaliaus rinkimo „<...> visu smarkumu puolė socialdemokratai <...>“⁷¹.

Reaguodamas į šį prezidiumo pasiūlymą S. Kairys pareiškė, kad toks LT žingsnis būtų nepateisinamas ir kad daromas jis visai ne dėl pavojaus iš vokiečių aneksionistų pusės⁷². Kairių lyderis, pabrėžęs, kad jam, kaip demokratui, valdymo klausimas yra ne formos, o turinio dalykas, eilinį kartą pakartojo, kad tokius klausimus gali spręsti tik Steigiamasis Seimas, kad „konferencija ar šiaip sušaukta ar taip“ vis dėlto „yra tarusi savo žodį ir jo reikia laikytis, kol įsteigiamasis susirinkimas nesudarys valstybės<...>“. S. Kairio teigimu, reikia, kad „Taryba neidama pirmyn, bent nesusikompromituotų“. Jis dar kartą priekaištavo LT daugumai, kad „nieko nedaroma antros konferencijos sušaukimui“.

Ypač karštai prieš karaliaus rinkimus pasisakė šiaip jau retai LT posėdžiuose kalbėdavęs M. Biržiška⁷³. Jo nuomone, forsuoti klausimo dėl valstybės valdymo formos išsprendimą monarchijos naudai ir rengti karaliaus rinkimus dešiniuosius monarchistus paskatino tai, kad iš Rusijos į Lietuvą grįžta „respublikiniai elementai, kuriems pritaria ir dalis krikščionių demokratų“, dėl to monarchijos šalininkai, tarp kurių daugiausia yra kunigų, bijo, kad „dar mėnuo ar kitas ir apie monarchizmą nebus kalbos“. M. Biržiška pasisakė už žmonių apsisprendimo teisę, ir LT daugumą, „uzurpuojančią Steigiamojo Susirinkimo teises“, vadino „bolševikais“, o „ne demokratais, kurie didžiumai duoda sprendžiamąjį balsą <...>“. Atkreipdamas dėmesį į tai, kad „dabar visur kalbama apie „bolševikus“⁷⁴, M. Biržiška pareiškė bolševikais laiką tuos, „kurie eina tais keliais, kuriais eina Rusija, kurie neklausia ar kraštas nori ar nenori, užmeta jam monarchizmą, kurie neleidžia socialdemokratams (M. Biržiška sakėsi juo esąs) „ramiu būdu išvesti kraštą į laimingesnę

⁷¹ Iš Mirono atsiminimų. *LMAB RS*. F. 205, s.v. 229, lap. 26.

⁷² LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 273–274.

⁷³ *Ten pat*, p. 274–275.

⁷⁴ Tuo metu iš dešiniųjų pusės dažnai net ir spaudoje socialdemokratams buvo pavadinami bolševikais, sakant, kad jie nori įvesti tokią pat tvarką, kaip ir Rusijoje.

ateitį, kurie eina ne paprastu keliu⁷⁵. M. Biržiška taip pat pažymėjo, kad vykdydama tokią politiką LT dauguma pati „ruošia kelią“ tikriems bolševikams⁷⁶.

Prieš monarchiją ir karaliaus rinkimus taip pat griežtai pasisakė S. Narutavičius ir J. Vileišis⁷⁷. Tačiau nepaisydama kairiųjų protesto po ilgų ir triukšmingų diskusijų LT dauguma 1918 m. liepos 11-osios naktį (A. Smetonai pareikalavus ir daugumai jį palaikius, LT posėdis buvo užtęstas, būtinai norint šį klausimą išspręsti tą pačią dieną) nusprendė balsuoti dėl karaliaus išrinkimo. Prieš balsavimą S. Kairys, M. Biržiška, J. Vileišis ir S. Narutavičius paliko posėdžių salę. LT dauguma (13 balsavo „už“, 1 (P. Klimas) – „prieš“ ir 2 (A. Stulginskis ir J. Vai lokaitis) susilaikė) išrinko Lietuvos karaliumi Viurtembergo hercogą W. von Urachą⁷⁸.

Dėl šio sprendimo keturi kairieji LT nariai padarė pareiškimą, kuriame pabrėžė, kad jie iš LT neišstoja, tačiau tuos 13 Tarybos narių, kurie balsavo už karaliaus pakvietimą, laiko „nustojusiais Lietuvos konferencijos Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 dienomis duotų įgaliojimų“⁷⁹.

Savo ruožtu LT liepos 12 d. posėdyje 13 balsų nusprendė kairiuosius laikyti išstojusiais iš LT⁸⁰. Apie tai jiems liepos 13 d. buvo pranešta specialiais raštais ir paprašyta iki liepos 20 d. baigti tvarkyti visus su

⁷⁵ LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 276.

⁷⁶ M. Biržiška kalbėjo: „<...> dabar už bolševikus neatsakome: jūs patys jiems ruošiate kelią <...>“. Žr. LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 276. Pasak V. Mirono, „M. Biržiška išeidamas iš principo, kad Taryba neturi tautos įgaliojimo tokiam žygiui (kaip karaliaus išrinkimas – *G. M. pastaba*) vaizdavo liūdniausias jo pasekas – tautos kerštą, barikadas, revoliucijas, žodžiu, ne tik kirs to karaliaus galvą, bet ir visiems kas už j balsuos <...>“. Žr. Iš Mirono atsiminimų. *LMAB RS*. F. 205, s.v. 229, lap. 6.

⁷⁷ LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 269–270. J. Vileišis kvietė LT daugumą apsidairyti aplink Lietuvą ir pasižiūrėti „kaip sostai visur braškėte braška <...>“.

⁷⁸ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimas. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990, p. 18.

⁷⁹ LT posėdžio 1918 m. liepos 11 d. protokolas Nr. 80. *LVT protokolai*. P. 279.

⁸⁰ *LNMMB RS*. F. 29, s. v. 1554, lap. 1.

LT susijusius reikalus⁸¹. S. Kairys į tai atsakė laišku J. Šauliui ir J. Šernui (šie, kaip pirmasis LT vicepirmininkas ir generalinis sekretorius, liepos 13 d. išsiuntė minėtus raštus), kuriame pareiškė, kad atimti iš jo LT nario įgaliojimus tegali konferencija „arba jai lygus ar viršesnis krašto atstovų susirinkimas“⁸². S. Kairys dar kartą apkaltino 13 LT narių sulaužius Lietuvių konferencijos suteiktus įgaliojimus ir taip „netekus Tarybos narių teisių“. Savo laišką socialdemokratas baigė taip: „Ką tamstos penki ir vienuolika tamstų bendrų esate nutarę, po to kai patys netekote Tarybos nario teisių, kas man, kaip Lietuvos Valstybės Tarybos nariui visai nesvarbu žinoti“⁸³.

Kitas į LT Lietuvių konferencijoje išrinktas socialdemokratas (tuo metu buvęs savotišku „nepriklausomu socialdemokratu“⁸⁴) M. Biržiška, atsakydamas į J. Šaulio ir J. Šerno liepos 13 d. atsiųstą raštą, nusiuntė laišką P. Klimui ir paprašė jį perskaityti artimiausiame LT posėdyje. Jame be argumentų, panašių į išdėstytus S. Kairio, M. Biržiška pabrėžė, kad LVT nutarimas laikyti jį išstojusiu, jam aiškiai pasisakant, kad jis neišstoja, laikytinas „turbūt negirdėtu pasaulyje, nekultūringu politikos kovos būdu, neturiniu po savim jokio teisinio pamato“, o pašalinti jį gali tik nauja konferencija, Steigiamasis Seimas ar žandarai⁸⁵. Laiško pabaigoje M. Biržiška pareiškė, kad ir toliau laikydamas save LVT nariu, remdamasis konferencijos jam suteiktais įgaliojimais, gins, kaip mokės „Lietuvos nepriklausomybės ir jos demokratinio plėtojimos reikalus, ne tik prieš vokiečių aneksionistų pastangas, bet ir prieš pačios Lietuvos valstybės Tarybos „13-os ir jų draugų“ nusistatymo įvykinimą“⁸⁶.

⁸¹ LT posėdžio 1918 m. liepos 12 d. protokolai Nr. 81. *LVT protokolai*. P. 281.

⁸² *LNMMB RS*. F. 29, s. v. 1552, lap. 1.

⁸³ *Ten pat*.

⁸⁴ Žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratams Steponas Kairys ir Mykolas Biržiška Lietuvos Tarybos darbe: santykis su Vasario 16-osios Akto priėmimu. *Parlamento studijos*. Nr. 11 (2011), p. 78–87.

⁸⁵ LT posėdžio 1918 m. liepos 29 d. protokolai Nr. 92. *LVT protokolai*. P. 321.

⁸⁶ *Ten pat*.

J. Vileišis laiške LVT pranešė, kad jis savęs taip pat nelaiko išstojusiu, tačiau skirtingai nuo socialdemokratų ir S. Narutavičiaus, žadėjo toliau dirbti LVT, nors ir nepritarė jos daugumos pažiūroms sprendžiant aibę klausimų⁸⁷. Ir iš tikrųjų J. Vileišis netrukus grįžo į LVT darbą⁸⁸. M. Biržiška į Lietuvos Valstybės Tarybą sugrįžo tik 1918 m. pabaigoje, panaikinus liepos 11 d. nutarimą dėl monarchijos ir karaliaus rinkimų, bet grįžo ne kaip LSDP atstovas, o kaip privatus asmuo. S. Kairys ir S. Narutavičius Lietuvos Tarybos darbe daugiau nedalyvavo.

Apibendrinant į LT išrinktų socialdemokratų veiklą šioje institucijoje po Vasario 16-osios Akto priėmimo galima tvirtai konstatuoti, kad jie, veikdami dažniausiai kartu su kitais dviem LT kairiaisiais – J. Vileišiu ir S. Narutavičiumi, kuo griežčiausiai gynė poziciją, kad Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesas vyktų demokratiškai ir būsimoji Lietuvos valstybė būtų demokratiška. Jie siekė, kad sprendimas dėl Lietuvos valstybės santvarkos taip pat būtų priimtas demokratiškai, t. y. tai nuspręsti, LT kairiųjų teigimu, gali tik demokratišku būdu išrinktas Lietuvos Steigiamasis Seimas, o ne LT. Dėl to reaguodami į LT daugumos sprendimą būsimąja Lietuvos valstybės valdymo forma paskelbti monarchiją, griežtai prieš tai protestavę socialdemokratai iš LT veiklos pasitraukė. Žinoma, kaip tvirtino S. Kairys, ne jie pasitraukė iš LT, o LT, pažeisdama jai Lietuvių konferencijos suteiktus įgaliojimus, neteko teisės veikti.

Baigiant aptarti socialdemokratų pasitraukimo iš LT darbo aplinkybes ir dar kartą akcentuojant, kad svarbiausia to priežastis buvo LT sprendimas dėl būsimos Lietuvos valstybės monarchinės valdymo formos, atkreiptinas dėmesys į tai, kad istorikai nevienareikšmiškai vertina šį LT sprendimą, įvardydami jį kaip nepopuliariausią ir kontraversiškiausią⁸⁹. Viena vertus, galima tik pritarti istoriko Česlovo Baužos teiginiui, kad nepaisant to, kad „retrospektyviai žvelgiant valstybinė

⁸⁷ *Ten pat*, p. 321.

⁸⁸ LT posėdžio 1918 m. liepos 25 d. protokolas Nr. 86. *LVT protokolai*. P. 300.

⁸⁹ Bružas, R. *Tauta be valstybės. Valstybės kelias*. Vilnius, 2012, p. 224.

monarchinė valdymo forma nėra nei savaiminis blogis, nei pranašumas“, tačiau, kita vertus, minimasis LT sprendimas „nebuvo teisėtas“, nes ankstesniuose LT aktuose, pirmiausia Vasario 16-osios Akte, taip pat LT išrinkusios Lietuvių konferencijos politinėje rezoliucijoje buvo pažymėta, kad Lietuvos valstybės valdymo formą gali nustatyti tik Steigiamasis Seimas (ką itin akcentavo socialdemokratai)⁹⁰. Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į istoriko A. Eidinto vertinimą, kad „monarchijos projektas buvo ne kas kita, kaip lietuvių politikų mokymasis ir bandymai planuoti ir praveisti politines kombinacijas, turint nedaug jėgos, bet kai kuriais projektais stabdant okupacinių jėgų siekius primesti Lietuvai savo globą tik jiems norima forma“⁹¹. Paminėtinas ir istoriko A. Kasparavičiaus vertinimas: „Viurtembergo kunigaikščio W. von Uracho – Lietuvos karaliaus Mindaugo II idėja 1918 m. viduryje jokiū būdu nebuvo avantiūra ar juo labiau kažkokia įsivaizduojama juodašimtiška reakcija, kaip dažnai šiandien, deja, linkstama linksniuoti. Tai galima pavadinti gana subtiliu ir profesionaliu Lietuvos Tarybos žaidimu arba taktika. Žaidimu, po kurio laimėta ne taip jau ir mažai“, nes net „ir Vokietijai laimėjus karą“, šis sprendimas „būtų tapęs labiau palankiu Lietuvai nei tas sprendimas, kurį buvo numatęs pats Berlynas <...>“⁹².

Socialdemokratų pozicija Lietuvos (Valstybės) Tarybos atžvilgiu po 1918 m. liepos 11 d.

Aptarus socialdemokratų darbą LT ir santykį su ja nuo 1918 m. vasario 16 d. iki liepos 11 d., toliau bus pažvelgta į tai, kokia buvo jų pozicija LT (LVT) atžvilgiu po S. Kairio ir M. Biržiškos pasitraukimo iš jos darbo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos.

⁹⁰ Bauža, Č., Setkauskis, P. *Lietuvos valstybingumas XX amžiuje: atkūrimas ir tęstinumas*. Vilnius, 2002, p. 36.

⁹¹ Eidintas, A. *Antanas Smetona ir jo aplinka*. Vilnius, 2012, p. 99.

⁹² Bružas, R. *Tauta be valstybės. Valstybės kelias*. Vilnius, 2012, p. 225–226.

Pagrindinis istorinis šaltinis, iš kurio galima susidaryti tam tikrą vaizdą apie 1918 m. liepos antros pusės–lapkričio pradžios LSDP narių idėjines politines nuostatas ir politinę laikyseną, yra laikraštis „Darbo balsas“. Žinoma, dėl vokiečių okupacinio režimo ypatybių socialdemokratams atvirai savo nuostatų šio laikraščio puslapiuose iki 1918 m. spalio mėn. pabaigos išdėstyti negalėjo. Tad aptariamam laikotarpiui socialdemokratų laikraštyje šalia pranešimų iš karo frontų, užsienio politikos kronikos ir žinių iš Lietuvos daugiausia buvo spausdinama medžiaga, dažniausiai nesusijusi su kokių nors LSDP ideologinių politinių nuostatų išdėstymu.

1918 m. liepos–spalio mėn. „Darbo balse“ buvo spausdinami straipsniai, kuriuose svarstyti darbininkų „padėjimo“, kaimo darbininkų padėties, liaudies mokyklų, suaugusių švietimo, moterų padėties, jaunimo, tautos kultūros savitumo ir jo išlaikymo, tautinio judėjimo, visuomeninio gyvenimo, Lietuvių mokslo draugijos klausimai. Dėmesio sulaukė ir užsienio politikos klausimai, kaip antai JAV prezidento Woodrowo Wilsono „14 punktų“ ir JAV atsakymas Vokietijai į pasiūlymą taikytis. Buvo kritikuojama „Santarvės šalių“ kapitalistų, kaip karo kurstytojų, politika, spausdinti Suomijos istorijai, Gruzijos nepriklausomybei skirti straipsniai. Tačiau iš jų mažai ką galima spręsti apie LSDP ideologines politines nuostatas, taigi ir požiūrį į LT.

Verta paminėti, kad „Darbo balse“ leidimo sąlygos 1917–1918 metais buvo sudėtingos. Pagal 1916 m. liepos 1 d. priimtą Spaudos įstatymą, galiojusį iki pat vokiečių okupacijos pabaigos, karinė ir politinė cenzūra turėjo iš anksto, prieš atiduodant spausdinti, peržiūrėti visus laikraščius ir kitus periodinius leidinius⁹³. Todėl, kaip gerokai vėliau prisiminė vienas iš „Darbo balse“ leidėjų, „vokiečių okupacinė cenzūra nieko neleido rašyti iš Lietuvos gyvenimo, o ypač iš lietuvių tautos visuomeninio ir politinio gyvenimo. Taip pat buvo draudžiama vienu ar kitu būdu liesti Vokietijos vidaus veikimo, o iš karo fronto buvo galima

⁹³ Klimavičius, R. *Neįminta XX amžiaus Lietuvos istorijos mįslė: Vasario 16-osios akto pėdsakai*. Vilnius, 2003, p. 74.

dėti be jokių komentavimų tik vokiečių oficialius pranešimus⁹⁴. Visas „Darbo balso“ turinys buvo verčiamas į vokiečių kalbą ir siunčiamas į „Vokietijos užsienio reikalų ministeriją ir vietos vokiečių štabui <...>“⁹⁵.

Kaip atsiminimuose rašė S. Kairys, „Darbo balso“ leidėjai „turėjo rašyti ir atsilaikyti žiauriuose Ob-Osto režimo sąlygose, žiauriai pešiojami okupanto cenzūros, kai korektūros lapuose pusė medžiagos, ir tai pačios sultingiausias, būdavo išbraukiama“⁹⁶. Tad natūralu, kaip rašo S. Kairys, kad per laikotarpį iki 1918 m. kovo 28 d. „Darbo balse“ „be oficialių pranešimų apie Tarybos delegacijas į Berlyną nieko nebuvo rašyta apie Tarybos žygius, jos veiklą, joje vykusias diskusijas“ ir kad „nebuvo nei vienu žodžiu paminėta ir Vasario 16-os dienos akto paskelbimas – nes žinių nepraleido Ob-Osto cenzūra“⁹⁷.

Dėl minėtų priežasčių „Darbo balse“, S. Kairio teigimu, iki 1918 m. spalio mėn. nebuvo „pilniau pavaizduoti keli itin ryškūs to meto momentai“, pavyzdžiui, „jame beveik nieko nėra apie 1917 m. gruodžio mėn. 11 d. Tarybos skaudžią rezoliuciją <...>“, nerašyta apie „aiškų konfliktą pačioje Taryboje dėl tos pačios gruodžio 11 d. rezoliucijos, kuomet buvo sprendžiamas kardinalus klausimas, kokio turinio turi būti Lietuvos nepriklausomybės skelbimas“⁹⁸. „Darbo balse“ nebuvo rašoma apie tai, kad keturi Tarybos nariai buvo iš jos pasitraukę, taip pat apie „Tarybos prasižengimą prieš Vilniaus konferencijos nutarimą, 1918 m. liepos mėn. 11 d. išsirenkant hercogą Urachą Lietuvos karalium“⁹⁹.

Tad taip susiklostė, kad LVT pirmą kartą atvirai buvo sukritikuota tik 1918 m. spalio 3 d. išėjusio „Darbo balso“ vedamajame¹⁰⁰. Jame rašoma,

⁹⁴ Vistaspats. Darbo balsas. Prof. inž. Stepo Kairio 70 metų sukaktuvių proga. *Naujienos*. 1948, gruodžio 13. Išsamiau tai cituojama G. Ilgūno knygoje, žr. Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 359.

⁹⁵ Vistaspats. Darbo balsas. Prof. inž. Stepo Kairio 70 metų sukaktuvių proga. *Naujienos*. 1948, gruodžio 13.

⁹⁶ Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Boston, 1964, p. 265–266.

⁹⁷ *Ten pat*, p. 264.

⁹⁸ *Ten pat*.

⁹⁹ *Ten pat*, p. 266.

¹⁰⁰ As. Metams praslinkus. *Darbo balsas*. 1918, spalio 3, p. 1.

kad Lietuvių konferencija „sunkią karo našą velkantiems žmonėms“ buvo „sudariusi džiaugsmo ūpą“ bei suteikusi daug vilties, kad įvyks permainos, kurios buvo ypač siejamos su „daug ką žavėte žavėjusiu“ konferencijos nutarimu „atstatyti Lietuvos nepriklausomybę per Steigiamąjį seimą“. Lietuvių konferencijos sukurta LT turėjo ruošti ir vesti Lietuvą Steigiamojo Seimo link, į kurią demokratiniu būdu išrinkti atstovai „privalėjo rišti Lietuvos likimą“ ir nustatyti santykius su kaimynais. Pati LT „neturėjo teisės jokių praktikos žygių daryti klausimuose numatytuose Steigiamojo seimo kompetencijai“.

Straipsnyje teigiama, kad LT „pasisavino krašto gyventojų teises“ ir darė tai, kas jai nepriklausė. Taip pat LT buvo kaltinama „tikėjimu senovinio būdo politikos klausimų rišimu“. Pastebėjus, kad paskutiniu metu LT (LVT) siekia rasti paramos platesniuose visuomenės sluoksniuose, vedamajame pažymima, kad šios LVT pastangos „turi visai vėjais eiti, nes žmonės ne tokio nepriklausomybės turinio laukė, kokio kad jie (LVT vadovaujantys žmonės – *G. M. pastaba*) mėgino teikti“, todėl ir „didžiosios politikos šalininkų darbai – žygiai dabar žmonių platesniuose sluoksniuose dar mažiau paramos suras“¹⁰¹. Taigi 1918 m. spalio 3 d. išspausdintame straipsnyje viešai išdėstyti kaltinimai LT (LVT). Tiesa, jie pakankamai abstraktūs, nedetalizuoti. To daryti dar neleido vidaus ir tarptautinė politinė padėtis.

Kai dėl karo pakitusios vidaus politikos ir tarptautinės padėties Vokietijos valdžia prabilo apie tai, kad Lietuva pati galės apsispręsti dėl savo ateities, „Darbo balse“ socialdemokratai iš karto kur kas aiškiau išdėstė savo politines nuostatas, taip pat ir argumentus, dėl ko jie griežtai kritikavo LVT ir nepripažino jai teisės vadovauti Lietuvos valstybingumo atkūrimo procesui.

Tai akivaizdžiai liudija 1918 m. spalio 24 d. „Darbo balso“ vedamasis, kuriame buvo pažymėta, kad aiškinantis, kuriuo keliu ir kokiu būdu Lietuvai reikia „eiti savo ateitim“, atsakymas (t. y. ir kelias, ir būdas) tėra

¹⁰¹ *Ten pat.*

vienas – „šaukti kuo greičiausiai Steigiamasis Lietuvos Seimas“, kuris turi būti išrinktas demokratiškai, su agitacijos laisve visiems rinkimų dalyviams¹⁰². Kadangi tik Steigiamasis Seimas „tegalį tarti sprendžiamąjį žodį“, reikia „neatidėliotinai“ ruoštis jo rinkimams. Ypač akcentuojamas rengimasis rinkimams darbininkų ir valstiečių, į kuriuos pirmiausia ir kreipėsi „Darbo balsas“ vedamojo autorius (greičiausiai S. Kairys). Remdamasis tuo, kad vokiečių valdžia yra pasakiusi, esą „Lietuvoje reikalinga vietoj kariškosios sudaryti civilinę valdžią iš vietos žmonių, kuri perimtų visus krašto reikalus ir tvarkytų juos lig bus sušauktas Seimas“, straipsnio autorius polemizavo su „lietuvių dešiniaisiais gaivalais“, neabejojančiais, kad „Laikinąją valdžią sudaryti ir Seimą išrinkti“ turi LVT.

Straipsnio autoriaus nuomone, „Lietuvos Taryba, kaip ji šiandien yra, negali turėti mažiausio darbo žmonių pasitikėjimo“ ir to negali būti todėl, kad LVT „iš konferencijos (1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencijos – *G. M. pastaba*) nutarimų, gana demokratiškų iš karto padarė slidų padą, bei slidinėdama ant jo, ji iš pirmo žingsnio, sąmoningai ir kaskart vis greičiau slinko dešinėn pusėn, kol liepos 11 d. visai nuo konferencijos pagrindo nugriuvo“. Toliau LVT buvo kaltinama „įsivarymu slapton diplomatijon, užsidarymu nuo visuomenės, nutolimu nuo savosios visuomenės“, nenoru šaukti naują konferenciją, nesugebėjimu užmegzti ryšių su kitų Lietuvoje gyvenančių tautinių grupių atstovais bei „temokėjimu atbaidyti nuo kokio nors bendro veikimo, net tuos kita-taučius, su kuriais susipratimas bendru mūsų krašto reikalu buvo visai galimas“.

Tokia LT (LVT) politika, „Darbo balsas“ vedamojo požiūriu, „mūsų politinių siekimų priešininkams nuolatai duodavo gausios medžiagos griauti ar bent gadinti tai kas reikalinga buvo statyti“. Todėl čia apžvelgiamame „Darbo balsas“ vedamajame straipsnyje buvo pasisakoma už tai, kad reikia „tuojau, neatidedant šaukti visos Lietuvos konferenciją, kurioje dalyvautų visos tautinės ir visuomeninės jėgos, kuri būtų parink-

¹⁰² Vk. [Kairys, S.]. Dienos reikalas. *Darbo balsas*. 1918, spalio 24, p. 1.

ta demokratinio būdu visų suaugusių krašto gyventojų“. Ši konferencija turėtų išrinkti naują Lietuvos tarybą ir duoti jai „bendrų nurodymų, kokiū būdu sutaisyti laikina krašto valdžia ir sušaukti pats Steigiamasis Seimas“¹⁰³.

1918 m. spalio 24 d. „Darbo balse“ laikraščio skaitytojai buvo informuojami, kad LVT paskutiniu metu mėgino „užmegzti platesnių ryšių su įvairiomis politikos partijomis ir kad buvo kviečiami į LVT ir LSDP atstovai“¹⁰⁴. Tačiau buvo pranešta, kad „jie (LSDP atstovai) reikalauja antros Lietuvos konferencijos sušaukimo, kuri privalo sudaryti naująją Tarybą“, turėsiančią „greitu laiku sušaukti demokratinio būdu Lietuvos kuriamąjį seimą“, kuris privalės „rišti Lietuvos likimą ir tverti valdžią“¹⁰⁵. Laikraštyje pranešta, kad LVT su tokiu socialdemokratų reikalavimu nesutiko¹⁰⁶.

Vis dėlto po ilgesnės – 3 mėnesių – pertraukos 1918 m. spalio 28 d. įvykusiame LVT posėdyje dar kartą, šįsyk visos LVT vardu, buvo nuspręsta siūlyti S. Kairiui, M. Biržiškai ir S. Narutavičiui sugrįžti į LVT darbą¹⁰⁷. Šiuo tikslu buvo išrinkta trijų LVT asmenų (J. Vileišio, J. Alekno ir E. Draugelio) komisija, kuriai buvo pavesta kalbėtis su trimis LVT darbe nedalyvaujančiais kairiaisiais¹⁰⁸. 1918 m. spalio 29 d. įvyko bendras minėtų asmenų pasitarimas („pasikalbėjimas“), kuriame paaiškėjo, kad kairieji „prie dabartinių sąlygų skaito negalima grįžti Tarybon“¹⁰⁹. Kaip spalio 29 d. popietę vykusiame LVT posėdyje sakė J. Vileišis, „rezultatai pasitarimų su išėjusiais (iš LVT – G. M. *pastaba*) aiškiai negatyvūs“¹¹⁰.

¹⁰³ *Ten pat.*

¹⁰⁴ Mūsų žinios. *Darbo balsas*. 1918, spalio 24, p. 3.

¹⁰⁵ *Ten pat.*

¹⁰⁶ *Ten pat.*

¹⁰⁷ *Ten pat.* Taip pat žr.: LVT posėdžio 1918 m. spalio 28 d. protokolas Nr. 95. *LVT protokolai*. P. 331–332; Priedai prie LVT posėdžio 1918 m. spalio 31 d. protokolo Nr. 98. *LVT protokolai*. P. 350.

¹⁰⁸ LVT posėdžio 1918 m. spalio 28 d. protokolas Nr. 95. *LVT protokolai*. P. 332; Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 2.

¹⁰⁹ Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 2.

¹¹⁰ LVT posėdžio 1918 m. spalio 29 d. protokolas Nr. 96. *LVT protokolai*. P. 340.

Tiesa, M. Biržiška pasitarime pasakė sutinkąs grįžti į LVT, jeigu ji panaikins sprendimus skelbti Lietuvą monarchija ir išrinkti W. von Urachą Lietuvos karaliumi ir nutars tuojau šaukti konferenciją¹¹¹. S. Kairys ir S. Narutavičius pareiškė galį „eiti“ tik „naujos konferencijos išrinkton „tarybon“¹¹².

Kiekvienas iš trijų 1918 m. spalio 29 d. nesutikusių į LVT darbą grįžti kairiųjų pateikė raštiškus atsakymus dėl kvietimo grįžti¹¹³. Savaime suprantama, mus pirmiausia domina S. Kairio atsakymas. Socialdemokratas rašė, kad „po ilgokų pasikalbėjimų“ su minėtais trimis asmenimis paaiškėjo, jog LVT dar nėra panaikinusi nutarimo nei dėl Lietuvos paskelbimo monarchija, nei dėl Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi¹¹⁴. Anot S. Kairio, visi trys LVT veikloje nedalyvaujantys kairieji LVT nariai vienodai atsakė į pamatinį klausimą, „kad dabartinė“ LVT grįžti negalima, tačiau priežastys, dėl ko taip atsakyta, buvo nurodytos skirtingos, todėl toliau jis išdėsto tik savo motyvus, dėl kurių negalįs priimti pasiūlymo.

Pažymėjęs, kad suprantąs „gyvenamojo laiko reikšmę krašto ateitį demokratiškai sutvarkyti“ ir „didelį reikalą derinti tam darbui visuomenės ir ypač Lietuvos demokratijos jėgas“, S. Kairys atsakyme J. Aleknai, E. Draugeliui ir J. Vileišiui pabrėžė, kad „dabartinei Tarybai tas darbas nepritinka vesti“¹¹⁵. „Nepritinka“ todėl, kad LVT „savo veikime yra padariusi keletą neleistinų prasižengimų“, kurių jai negali dovanoti Lietuvos darbo žmonės ir „kurie jai sudarė pamatuotą nepasitikėjimą plačioje visuomenėje“. Toliau išvardyti tradiciniai, Lietuvos socialdemokratų požiūriu, LVT padaryti prasižengimai: „pasižadėjimas stovėti

¹¹¹ *Ten pat*. Taip pat žr. Priedai prie 1918 m. spalio 31 d. protokolo Nr. 98. *LVT protokolai*. P. 352.

¹¹² Priedai prie 1918 m. spalio 31 d. protokolo Nr. 98. *LVT protokolai*. P. 340, 350–354.

¹¹³ *Ten pat*, P. 350–354.

¹¹⁴ *Ten pat*, p. 350; Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 2–3.

¹¹⁵ Priedai prie 1918 m. spalio 31 d. protokolo Nr. 98. *LVT protokolai*. P. 351; Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 2–3.

už sudarymą tarp Lietuvos ir Vokietijos amžino, tvirto ryšio, Lietuvos valdymo formos nutarimas, parinkimas karaliaus, sudarymas Lietuvai priešdemokratinės konstitucijos“ ir nuolatinis „Tarybos šalinimasis nuo savo visuomenės“¹¹⁶.

Pasak S. Kairio, nors „demokratijos laimėjimas Vokietijoje ir visoj Europoj savaiame išdildė tų nevykusių Tarybos žygių pasekmes“ Lietuvai, tačiau LVT „ligi šiol dar nieko nėra padariusi savo klaidoms atitaistyti“. Be to, LVT „yra netekusi bet kokios moralės teisės kalbėti krašto vardu, skaityti save krašto atstove, tvarkyti kuriamąjį darbą“. To daryti, S. Kairio nuomone, LVT negali ne tik dėl to, kad neturi moralinės teisės, bet ir dėl „formalios teisės tam daryti neturėjimo“. Jis dar kartą akcentavo socialdemokratų nuostatą, kad LVT buvo „parinkta pripuolamai ir vienapusiai sukviestos konferencijos, kurios žmonės nerinko <...>“. Dabartinė LVT, anot buvusio jos pirmojo vicepirmininko, „galėjo tik laikinai savintis lietuvių atstovybės vardą“, tik tol „kol pasivadavęs iš priespaudos kraštas gaus progos laisvai ir pats paimti savo reikalus į savo rankas“. S. Kairio nuomone, toks laikas jau atėjo ir LVT turėtų užleisti vietą „naujai viso krašto atstovybei demokratiniumi keliu sudarytai“.

Atsakyme S. Kairys pažymėjo, kad LVT „veikimas buvo sąmoningai priešingas darbo žmonių reikalams“, kad jis „ėjo prieš demokratinį krašto susitvarkymą“ ir privertė prieš ją (LVT – *G. M. pastaba*) „griežtai nusistatyti Lietuvos demokratiją“ bei „tautines Lietuvos grupes“. Todėl tokioje situacijoje „krašto jėgų derinimas būtų visai bergždzias darbas, jei jo imsis dabartinė Taryba“. S. Kairio nuomone, LVT „užsispyrimas ir pastangos toliau vaidinti krašto atstovybės rolę tik dar labiau keltų kerštą prieš ją pačią <...>“.

Socialdemokratas taip pat atkreipė dėmesį, kad LVT karo metu užsirekomendavo kaip provokiška institucija ir po karo tarptautiniu lygmeniu sprendžiant Lietuvos klausimą, kada Vokietija „sprendžiamųjų balsų eilėje užims matomai toli gražu nebe pirmąją vietą“, toks LVT provo-

¹¹⁶ Priedai prie 1918 m. spalio 31 d. protokolo Nr. 98. *LVT protokolai*. P. 351; Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 3.

kiškumas ir galimas jos laikymas „senosios vokiečių valdžios padaru ar bent sėbru ar „parsidavusiu advokatu“, tik „trukdys Lietuvos ateitį nustatant ir žlugdys krašto reikalus nepataisomai“.

Todėl S. Kairys dar kartą išdėstė socialdemokratų nuostatą, kad reikia kuo greičiau šaukti viso krašto konferenciją, sudarysiančią naują LVT, kuri savo ruožtu sukurtų laikinąją Lietuvos valdžią, kad ji kartu su naująja LVT „pakeliui tvarkydamos skubiausias krašto darbus turėtų kuo greičiau sušaukti Kuriamąjį Lietuvos Seimą“. Atsakymo pabaigoje socialdemokratas pažymėjo, kad jeigu LVT atsižadėtų savo veikimo būdo bei „griežtai ir padoriai pati stotų už konferencijos kuo greičiausiai sušaukimą“, tai ji „tuo pačiu pasuktų ton bendron vagon, kuria aiškiai eina Lietuvos gyventojų dauguma“. Tuomet, anot S. Kairio, „būtų pašalinta bereikalinga aštri tarpusavė kova pirmus žingsnius statant ir tuo Taryba padarytų savo geriausią žygį sukurti demokratingai laisvai Lietuvai“¹¹⁷.

Taigi S. Kairys atsakė grįžti į LVT darbą. Galima teigti, kad raštiškas atsakymas išreiškė ne tik jo, bet ir LSDP poziciją LVT atžvilgiu. Socialdemokratai ir toliau savo laikraščio „Darbo balsas“ puslapiuose aiškiai kritikavo LVT. 1918 m. spalio 30 d. „Darbo balso“ vedamajame „Tuojau šaukime konferenciją“ vėl pasisakyta už tai, kad kuo greičiau būtų sušaukta konferencija ir išrinkta nauja Lietuvos taryba, turinti „kuo greičiausiai“ sušaukti Steigiamąjį Seimą¹¹⁸. Anot straipsnio autoriaus (vėlgi, kaip įprasta, greičiausiai S. Kairio), už naujos „visos Lietuvos Tarybos“, kaip laikinos Lietuvos valdžios, sukūrimą „stovi ne tik dauguma darbininkų ir demokratiškųjų krašto organizacijų, bet ją (naują konferenciją, jos sušaukimą – G. M. *pastaba*) remia visi kas Lietuvą skaito gimtuoju kraštu ir stovi už demokratinį jos sutvarkymą“¹¹⁹.

Straipsnyje vėl kritikuojama LVT, kuri „atsistojo skersai demokratijos tiesiamame kelyje“ ir tvirtina, kad tik ji yra „vienintelė krašto atstovybė“, kad ji „kurs Lietuvai laikiną valdžią, tvarkys gyvenimą, šauks

¹¹⁷ *Ten pat.*

¹¹⁸ K. Tuojau šaukime konferenciją. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 1.

¹¹⁹ *Ten pat.*

Steigiamąjį Seimą“. LVT kaltinama už „prisižadėjimą senajai Vokietijos valdžiai stengtis suvesti Lietuvą tvirton, amžinon sąjungon su Vokietija“, už sprendimą padaryti Lietuvą monarchiją ir „išrinkti jai karalių“, ir, žinoma, „už nesirūpinimą, nė Steigiamojo Seimo, nė naujos konferencijos sušaukimu“. Pasak straipsnio autoriaus, „dabartinė Taryba, išrinkta pripuolamai sukviestos lietuvių konferencijos, kurios dauguma mūsų visuomenės žinot nežinojo, gavusi „įsakymą dirbti tik priruošiamąjį darbą“, turėjo „kuo artimiau surišti su visuomene“, „dažniau šaukti naujas platesnes konferencijas bei pasipildyti kitų tautų atstovais“. Tačiau LVT „greitai užmiršo, kieno ji pastatyta ir pagaliau sulaužė net duotus jai įgaliojimus konferencijos, kurią, juk, buvo sudarę klerikalai ir tautininkai, vadinasi savi jai (LVT – G. M. *pastaba*) žmonės“.

Toliau rašoma, kad LVT vietoj to, kad pasipildytų kitų Lietuvoje gyvenančių tautų atstovais, savo antidemokratinu veikimu „privertė iš jos pasitraukti kairiuosius ir virto tuo būdu vien tautininkų, klerikalų ir liberalų atstovybė“. Todėl straipsnio autoriaus, matyt, ir visos LSDP nuomone, „Lietuvos darbo žmonės pripažinti ją krašto atstovybe, leisti jai kalbėti krašto vardu, dirbti krašto kuriamąjį darbą“ leisti negali.

Panašūs kaltinimai LVT ir pritarimas išdėstytiems pasiūlymams išreikšti tame pačiame 1918 m. spalio 30 d. „Darbo balso“ numeryje išspausdintame straipsnyje „Savieji grobikai“¹²⁰. Taip pat šiame numeryje išspausdintame straipsnyje „Dėl ko „kairieji“ pasišalino iš Tarybos“ pirmą kartą „Darbo balse“ išdėstyta LT (LVT) dirbusių kairiųjų M. Biržiškos, S. Kairio, S. Narutavičiaus ir J. Vileišio nesutarimų su LVT dauguma istorija¹²¹.

Jame trumpai pristatytas LT kairiųjų grupės santykis su 1917 gruodžio 11 d. LT nutarimu ir jų vaidmuo priimant Vasario 16-osios Aktą. Buvo pažymėta, kad LT kairiųjų politinei pozicijai visada labiausiai

¹²⁰ K. Savieji grobikai. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 3–4. Šiame straipsnyje taip pat pasisakyta prieš vietinių lenkų veikėjų nusistatymą sujungti Lietuvą su Lenkija.

¹²¹ Dėl ko „kairieji“ pasišalino iš Tarybos. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 4–7.

prieštaraudavo LT pirmininkas A. Smetona¹²². Straipsnyje pabrėžta esą keturis kairiuosius „vienon grupėn rišo ir tautinių Lietuvos mažumų klausimas“¹²³, ir tai, kad LT kairieji „naudojosi kiekviena proga priminti Tarybai, kad ji norėdama vadintis krašto atstovybe, būtinai turi įvesti Tarybon gudu, lenkų ir žydų atstovus“, kaip buvo nutarta 1917 m. rugsejo 18–22 d. Lietuvių konferencijoje.

Straipsnio autoriaus teigimu, „labai daug svarbos dėdami tam, kad susitrauktų kiek galima krašto jėgos kovai už nepriklausomumą, demokratinę Lietuvą“, kairieji „ne kartą „gundino“ Tarybos daugumą atsižinti mažumų klausime ant tikrai demokratinio pagrindo“. Nustatant tautinių mažumų atstovų skaičių LT S. Kairys, M. Biržiška, J. Vileišis ir S. Narutavičius siūlė priimti gudu ir žydų pasiūlymą: „Sudaryti Taryboje tautinę atstovybę atitinkamai lietuvių, gudu, lenkų ir žydų skaičiui Lietuvoje“. Tačiau „Tarybos dauguma, kaip mūras laikėsi formalio konferencijos nutarimo, – priimti tik 6 kitataučių atstovus, po du nuo lenkų, gudu ir žydų“¹²⁴. LT daugumos „kietumo“, anot straipsnio autoriaus, nesuminkštino ir tai, kad Lietuvių konferencija, skirdama kitataučiams Taryboje 6 vietas, „Lietuvos plotą į pietus lig Nemuno tevedė, o Taryba pati dikčiai jį padidino, prijungdama prie Lietuvos didžiąją Gardino gubernijos dalį“. Taigi LT „plotą padidindama nesibijojo konferencijos, bet atstovų skaičiaus klausimu – labai bijojosi“.

Anot autoriaus, LT dauguma su konferencijos nutarimais gana dažnai panašiai elgdavosi, be didelės ceremonijos aiškindama juos taip, kaip jai reikėjo. Žinoma, jis suvokė, kad susitarimui su Lietuvos tautinėmis mažumomis dėl jų atstovavimo LT trukdė buvusi („ypač pradžioje“) žydų orientacija į Rusiją, o lenkų – į Lenkiją. Vis dėlto su žydais ir gudais susitarti buvo galima, tačiau trukdė LT daugumos požiūris, kad „mes (lietuviai) esame krašto šeimininkai, mes jį sutvarkysim ir patys vieni ir tik paskui visus pakviesim dalyvauti krašto gyvenime – „ant gatavo“.

¹²² *Ten pat*, p. 5.

¹²³ *Ten pat*.

¹²⁴ *Ten pat*, p. 6.

Toks LT daugumos nusistatymas, anot straipsnio autoriaus, „vis labiau sunkino kairiųjų padėjimą pačioj Taryboj, didindamas skilimo plyšį“.

Straipsnyje rašoma, kad konfliktas LT viduje brenė ir dėl naujo – 1918 m. vasario 16 d. išrinkto – LT prezidiumo „žygių“. Kairieji prezidiumą kaltino „slėpimu ne tik nuo visuomenės, bet ir nuo Tarybos narių dalies“, „pasikvietimu sau talkon“ be LT nutarimo „pašalinių žmonių, kurie faktinai pradėjo „daryti“ Tarybos politiką užsieniuose“, ypač Berlyne. Šie „nepašauktieji ir prieš visuomenę neatsakantieji žmonės ir paruošė visą istoriją su karaliaus rinkimu“. Autorius pažymi, kad apie LT daugumos nutarimą Lietuvą paskelbti monarchija ir išrinkti karalių kairieji LT nariai sužinojo tik 1918 m. liepos 11 d. posėdyje. Ligi tol niekam iš kairiosios opozicijos apie tai nebuvo „paminėta nė žodžio“.

Pasak straipsnio autoriaus, sprendimo dėl monarchijos ir karaliaus išrinkimo sumanytojai žinojo, kad kairieji kiek galėdami prieštarauš panašioms LT daugumos pastangoms, todėl jų neinformavo apie savo planus ir tokiu būdu izoliavo nuo galimo trukdymo juos įgyvendinti. Ir iš tiesų LT kairieji „pakėlė griežtą protestą“ prieš tai, kad LT prezidiumas, siūlydamas LT priimti sprendimą dėl monarchijos, kuris tik „Steigiamojo Seimo tegali būti tariamas“, „kviečia laužyti“ „Lietuvos konferencijos duotus LT įpareigojimus“. 1918 m. liepos 11 d. LT posėdyje kairieji „kiek greitomis prirodinėjo, kad LT sprendimai Lietuvą paskelbti monarchija ir išrinkti karalių „būtų sąmoningas žlugdymas nepriklausomos demokratiškos Lietuvos“ ir „darbo žmonių reikalų pardavimas“¹²⁵. Tačiau LT dauguma „iš anksto nutarusi kaip balsuoti žiūrėjo į opozicijos kalbas, kaippo į bergždžią laiko gaišinimą“ ir po tris valandas trukusių diskusijų priėmė norimą sprendimą. Todėl LT kairieji, konstatuodami, kad dauguma „uzurpavusi Steigiamojo Seimo teises“ ir kartu „netekusi savo įgaliojimų“, kuriuos suteikė Lietuvių konferencija, nutarė nedalyvauti LT darbe¹²⁶.

Arši LVT kritika buvo išdėstyta ir 1918 m. lapkričio mėn. pradžioje

¹²⁵ *Ten pat.*

¹²⁶ *Ten pat*, p. 7.

pasirodžiusiam LSDP Pildomosios komisijos vardu pasirašytame atsišaukime¹²⁷. Jame, reaguojant į socialdemokratų atėjimą į valdžią Vokietijoje ir kitus tarptautinės bei atskirų šalių politikos pokyčius, buvo išreikštas „džiugesys“, kad „visų šalių demokratija su darbininkais priešaky ima viršų“ ir „darbo žmonėms yra lemta ne tik kad baigti baisusis karas“, bet ir „atsidūrus už taikos stalo“ pagal savo nurodymus „tvarkyti pasaulį naujam gyvenimui“¹²⁸.

Remiantis tuo, kad „Rusijos proletariatas jau bando „kurti socialistinę tvarką“ ir kad „prie to eina Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos ir kitų šalių darbininkai“, LSDP atsišaukime išreiškė tikėjimą „Europos darbo žmonių laimėjimu“, „naujo gyvenimo sukūrimu sekant socializmo nurodymais“ ir viltį, kad „Lietuvos darbo žmonės kiek pajėgdami, kiek bus pasirošę seks kitų šalių „proletariatu“ ir Lietuva „tikrosios demokratijos pamatais turės susikurti“¹²⁹.

Tačiau, anot LSDP Pildomosios komisijos, „kuomet Rusijos proletariatas berods amžinai mus paliuosavo iš caro jungo“ ir „prasidėjusi demokratizuotis Vokietija žada paliuosuoti mus iš vokiečių junkerių vergijos“, tuomet „mūsų pačių buržuazija ir atžagareiviai uoliai ima mums sukti naujas nelaisvės kilpas“¹³⁰. Ši buržuazija ir „atžagareiviai“ LSDP atsišaukime suskirstomi į dvi dalis: „iš vienos pusės – Lietuvos dvarininkai, lenkai kunigai ir Vilniaus buržuazija <...> norintys mūsų kraštą ar bent dalį jo prie Lenkijos prijungti“ ir „iš kitos pusės – lietuvių klerikalai ir nacionalistai su Taryba priešakyje nori mus savo naudai savu apynasriui pažaboti... be mūsų žinios, užginčydami darbininkų klasei pribrendimo nori tverti mums <...> kunigų ir tautininkų valdžią“.

Po šio vaizdingo ir ryškaus pretendentų į Lietuvos valdžią apibūdinimo buvo aštriai iškritikuota LVT, dėstant tuos pačius kaltinimus:

¹²⁷ Lietuvos socialdemokratų partija: [atsišaukimas]. *LVA LKP DS*. F. 1770, ap. 19, b. 33, lap. 2–3.

¹²⁸ *Ten pat*, lap. 2.

¹²⁹ *Ten pat*, lap. 2–3.

¹³⁰ *Ten pat*, lap. 2.

pasizadėjimu Vokietijos valdžiai sujungti Lietuvą su Vokietija, „nuslopinimu ir paneigimu savo tarpe darbininkų klasės atstovybės“, vengimu „tinkamai“ save papildyti tautinių mažumų atstovais, „savinimusi teisės atstovauti visam kraštui“, „bijojimu net mąstyti apie naujos konferencijos sušaukimą ir užsiminti apie Steigiamąjį Seimą“ bei, žinoma, dėl sprendimo Lietuvą padaryti monarchija ir išsirinkti karalių – jis vadinamas tiesiog „darbo žmonių reikalų pardavimu“.

Atsižvelgdama į visa tai LSDP ragino Lietuvos darbininkus tiek LVT, tiek „Lietuvos buržuazijai“, kaip ir „lenkų buržuazijai“, sakyti „šalin iš kelio“ ir, vadovaujantis „artimiausiu mūsų siekimu – sudaryti Lietuvos nepriklausomą demokratinę respubliką“, tuojau šaukti Vilniuje visos Lietuvos, visų krašto gyventojų demokratiniu būdu išrinktą konferenciją, kad ji išrinktų naują LVT, kuri su paskirta laikinąja vykdomąja krašto valdžia kuo greičiau įgyvendintų „artimiausią praktikos uždavinį – kuo greičiausiai šaukti Kuriamąjį Lietuvos seimą“¹³¹.

Atsišaukimas, kuriame taip pat buvo išdėstyta, ko darbininkų (socialdemokratų) atstovai turės „išreikalauti“ Steigiamajame Seime, užbaigtas šūkiomis: „Šalin vokiečių okupacijos valdžia ir dabartinė Lietuvos Taryba“, „Lai gyvuoja Kuriamasai Lietuvos Seimas“, „Lai gyvuoja demokratinė Lietuvos respublika“, „Lai gyvuoja tarptautinė darbininkų vienybė“, „Lai gyvuoja Socializmas“¹³².

LSDP atsišaukimas buvo savotiška partijos veiklos programa, reiškę socialdemokratijos ideologines nuostatas, parentas gyvenamojo laikotarpio įvykių vertinimu. Nepaisant gana aštrokos, palyginti radikalių retorikos ir atsišaukimo pradžioje postuluojamo šūkio apie greitai turinčią pradėti formuotis „socialistinę tvarką“, iš antrosios atsišaukimo dalies, tarsi prieštaraujančios pirmajai, aiškėja, kad iki minėtos socialistinės tvarkos dar turėtų būti netrumpas pereinamasis laikotarpis (nors taip pačiame atsišaukime ir nėra suformuluota), kuriame socialdemokratams Steigiamajame Seime reikės kovoti už įvairių darbininkų interesų (pagal

¹³¹ *Ten pat*, lap. 3.

¹³² *Ten pat*.

marksistinę socialdemokratinę jų sampratą) įgyvendinimą, o Steigiamojo Seimo sušaukimas nurodytas kaip „artimiausis praktinis uždavinys“.

Iš tiesų 1918 m. spalio pabaigoje–lapkričio mėn. pradžioje socialdemokratai labai akcentavo kiek galima greičiau sušauktino Steigiamojo Seimo idėją¹³³.

Aptarus S. Kairio atsisakymą grįžti į LVT darbą, jo ir apskritai LSDP požiūrį į LVT, naują konferenciją ir Steigiamojo Seimo sušaukimą, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tokia socialdemokratų pozicija sulaukė aršios kritikos dešiniųjų politinių partijų spaudoje¹³⁴. Kaip buvo rašoma 1918 m. lapkričio 6 d. „Darbo balse“, LVT gynėjai, ypač iš tautininkų ir krikščionių demokratų, „tvėrėsi karštos agitacijos už Tarybą ir prieš socialdemokratus“¹³⁵. Socialdemokratai ir kairieji apskritai buvo kaltinami tuo, kad „griauną Tarybą, kad patys vieni nori nutverti valdžią į savo rankas ir sekdami Rusijos bolševikų pavyzdį, sukurstyti Lietuvoje tokią pat netvarką, vargą ir badą, tokį pat raudoną terorą kaip Rusijoje“¹³⁶. Taip pat rašoma esą jie yra „Rusijos bolševikų pinigais papirkti“ ir „dar pinigų moką tiems, kas jų susirinkimus lanko“¹³⁷.

Anot „Darbo balso“, dešinieji socialdemokratus vadino „išgamomis, tėvynės pardavikais ir statė ant vienos lentos su lenkais nacionalistais ir dvarininkais“. Teigiama, kad kai kurie dešiniųjų agitatoriai, „važinėdami po žemaičius ir kitus skleidžia paskalas, kad išstojusieji iš Tarybos „kairieji“ gailisi savo žingsnių ir labai norėtų atgal grįžti“¹³⁸. Straipsnyje rašoma, kad tautininkai ir „klerikalai“ gina LVT todėl, kad joje patys sudaro „didžiulę daugumą“. Pažymimi dešiniųjų teiginiai esą „jei bus pašalinta Taryba, žus

¹³³ Žr. J. B-dis [Vilkaitis, J.]. Seimo reikalai. *Darbo balsas*. 1918, spalio 30, p. 2–3.

¹³⁴ Žr.: Nr. [Noreika, L.]. Lietuvos ardytojai. *Lietuvos aidas*. 1918, spalio 29, p. 2; Kas nepalaiko ir kas palaiko Tarybą. *Tėvynės sargas*. 1918, lapkričio 1, p. 1–2; Kad ir netinka, bet tiesa. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 10, p. 2; Tumas, J. Bolševizmo kopijavimas. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 21, p. 1.

¹³⁵ Taryba kviečia „kairiuosius“ atgal grįžti. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6.

¹³⁶ *Ten pat*.

¹³⁷ *Ten pat*.

¹³⁸ *Ten pat*.

nepriklausoma Lietuva ir kad ant jos „suvirs visos nelaimės ir kad net gal būt „ant galvų“ patys dangaus skliautai nuvirs“.

„Darbo balsą“ tvirtinimu, tautininkų ir krikščionių demokratų socialdemokratams metami kaltinimai „prasilenkia su teisybe“ ir tai yra „tvėrimasis neleistino, padoriems laikraščiams kovos būdo kovai su savo priešininkais“. Straipsnio autoriaus nuomone, „tie laikai, kuomet vien tautininkams ir klerikalams buvo leidžiama daryti susirinkimus ir pranešimus, kurti draugijas, naudotis bažnyčios sakykla ir išpažinties langeliu varyti demagoginė agitacija prieš savo priešininkus už savo tikslus jau baigėsi“.

Straipsnyje pabrėžiama, kad socialdemokratai „irgi gauna progos atvirai kalbėti į visuomenę“ ir jie „nepamirš išvesti į dienos šviesą tuos žmones ir tas visuomenės grupes, kurie ir caro laikais ir šiuo karo metu paprato būti mūsų gyvenimo šikšnosparniais ir apuokais“. Dešiniųjų kaltinimus straipsnio autorius vadina „demagoginiu šmeižtu“. Išsamiau nesiplėtodamas autorius pažymėjo, kad „kiekvienam, kuris turi šviesiai padoraus žmogaus akis“ yra aišku, kad socialdemokratai „kviečia Lietuvos darbo žmones ginti savo teises ir leisti krašto gyvenimą demokratiniais pamatais ir kad kartu socialdemokratai, perspėja Lietuvos darbo žmones ir nuo to bloga kas yra dabarties Rusijos gyvenime“¹³⁹.

Tame pačiame numeryje buvo išspausdintas J. Margelio straipsnis „Demagogai“¹⁴⁰, kuriame vėl aštriai iš Lietuvos socialdemokratų pozicijų iškritikuota LVT politika bei ją pateisinantys ir giriantys „Lietuvos aidą“ straipsniai. Atsakydamas straipsnio „Lietuvos aide“ autoriui, kuris „Darbo balsą“ ir Lietuvos socialdemokratų pavadino „Valstybės kuriamojo darbo nuožmiais ardytojais, kurstančiais visuomenę prieš Lietuvos Valstybės Tarybą ir raginančiais griauti visa ką ji esanti padariusi ir daranti“, J. Margelis pažymėjo, kad tokius LVT „popierinius“ darbus, kaip „karaliaus išrinkimas“, monarchinės konstitucijos paruošimas, derėjimasis su vokiečių valdžia dėl konvencijų bei „nepriklausomybės su keturiomis virvėmis ant

¹³⁹ *Ten pat.*

¹⁴⁰ Margelis, J. Demagogai. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 6, p. 1–2.

kaklo gavimas“, „papūtus revoliucijos vėjui griaua pats gyvenimas“¹⁴¹. O juk tai, J. Margelio teigimu, ir buvo „įžymieji LVT darbai“. Tiesa, pasak socialdemokrato, dar buvo „gana tankūs“ LVT prezidiumo ir atskirų jos narių „važinėjimai Berlinan tėvynės reikalais“. J. Margelis nesutiko su oponentu, „Lietuvos aide“ tvirtinusi, kad LVT buvo „vienintelė organizacija, kuri išvedė Lietuvą nepriklausomybės ir laisvės keliu“. Anot jo, „prie kurios nepriklausomybės Taryba vedė ir veda Lietuvą“, jau buvo „aišku iš pirmųjų jos veikimo žingsnių, kai ji buvo pasižadėjusi Lietuvą sujungti su Vokietija tokiomis sutartimis, kuriomis remdamiesi vokiečių kapitalistai būtų pavertę kraštą savo melžiamąja karve“¹⁴².

J. Margelis nepamiršo pažymėti, kad „pačią Lietuvos nepriklausomybės idėją ne Lietuvos Taryba yra iškovojo“, nes ji „ne kovoti“, o „tiktai maldauti temoka, lankydama per savo atstovus pasaulio valdytojų kanceliarijose“. Socialdemokrato nuomone, „Lietuvos kraštui kelią į laisvę parodė ne tie, kurie Berlyno didžiūnų prieangiuose dulkes trina, bet tie, kurie guldo galvas, grumdami už laisvę ir geresnę ateitį su pasaulio galiūnais ir darbo žmonių naudotojais“. Autorius pažymėjo, kad „viso pasaulio proletarija tarp kitų obalsių yra iškėlus ir mažųjų tautų apsisprendimo teisės šūkį“ ir kad „pasaulinės demokratijos laimėjimas kovoje už paskelbtuosius obalsius yra ir mūsų krašto laimėjimas“.

J. Margelis atmetė „Lietuvos aidą“ kaltinimus esą „Lietuvos socialdemokratai, nori padaryti Lietuvą taip, kaip Rusijos bolševikai“. Pasak jo, Lietuvos socialdemokratai „kommentarų nereikalingi“, nes ir „patys moka pasisakyti ko nori ir prie ko eina“¹⁴³. Autorius išdėstė socialdemokratų nuostatą, kad krašto likimą „turi teisę spręsti tik krašto gyventojai, kurie reiškia savo valią per demokratiniu būdu išrinktą Kuriamąjį Seimą“. Anot jo, „kuomet niekieno neįgalia Lietuvos Taryba kalba viso krašto vardu, kuomet ji nustato būsimą krašto valdymosi formą“, socialdemokratai į tai atsako: „Šalin Tarybą! Šalin Kuriamojo Lietuvos Seimo teisių uzurpa-

¹⁴¹ *Ten pat*, p. 1.

¹⁴² *Ten pat*.

¹⁴³ *Ten pat*, p. 2.

toriai“. Šiuo šūkiu ir jau socialdemokratams įprastu reikalavimu sušaukti krašto konferenciją ir išrinkti naują LT, kuri sušauktų kuriamąjį Seimą, buvo užbaigtas socialdemokrato J. Margelio atsakymas „demagogams iš „Lietuvos aid“¹⁴⁴.

1918 m. lapkričio 13 d. „Darbo balse“ buvo pranešta, kad LSDP centrinė organizacija parengė „pamatinius“ naujos konferencijos sušaukimo ir jos darbotvarkės „dėsnius“¹⁴⁵. Juose kaip „konferencijos uždavinys“ buvo nurodytas „dabartinio Lietuvos padėjimo aptarimas ir sudarymas laikinosios krašto atstovybės, Lietuvos Tarybos“, pavedimas pastarajai sutvarkyti laikinąją valdžią ir kartu su ta valdžia „vesti iki bus sušauktas kuriamasis Lietuvos Seimas visus krašto reikalus“¹⁴⁶. Kaip naujos LT ir laikinosios valdžios (vyriausybės) uždaviniai buvo nurodyti: valsčių ir miestų savivaldos „sutvarkymas“, krašto apsaugojimui skirtos milicijos „sutvarkymas“, „einamųjų krašto reikalų namie ir užsieniuose vedimas“ ir „ruošimas kiek galima greičiau sušaukti kuriamąjį Seimą“¹⁴⁷.

Pagal LSDP „centralinę organizaciją“ konferencija turėjo būti sušaukta iš visos Lietuvos, Kauno, Suvalkų, Vilniaus ir Gardino gubernijų dalių, kurios sudaro vadinamojo Oberosto plotą. Atstovai į konferenciją turėjo būti renkami tuometinėmis žandarmerijomis po vieną nuo penkių tūkstančių gyventojų. Mažesnę gyventojų skaičių turinčios žandarmerijos vis tiek turėjo siųsti vieną atstovą į konferenciją, o daugiau nei 5000 gyventojų turinčios žandarmerijos – pagal gyventojų skaičių, didesnę normos (5000) pusę laikant visa¹⁴⁸.

LSDP vadovaujančiosios grupės požiūriu, techniškai atstovų į konferenciją rinkimus parengti ir įgyvendinti turėjo iš visų vietoj esamų partijų atstovų sudarytos rinkimų komisijos. Ten, kur partinis pasiskirstymas būtų dar neaiškus, komisijos turėjo būti sudaromos iš vietose esančių poli-

¹⁴⁴ *Ten pat.*

¹⁴⁵ Konferencijos šaukimo klausimu. *Darbo balsas*. 1918, lapkričio 13, p. 4.

¹⁴⁶ *Ten pat.*

¹⁴⁷ *Ten pat.*

¹⁴⁸ *Ten pat*, p. 5.

tinių srovių atstovų. Konferencijos „pamatus nustatyti“, ją „kviesti“, LSDP nuomone, turėjo „Vilniuje susidaręs Vyriausias krašto komitetas sutvertas iš socialistinių, socialdemokratiinių ir demokratiinių partijų atstovų“. Konferenciją reikėtų sušaukti Vilniuje. Joje, anot LSDP, turėtų dalyvauti apie 600 atstovų¹⁴⁹.

Nors pagal LSDP parengtą planą organizuojant rinkimus į naują viso krašto konferenciją galėjo dalyvauti įvairios, vadinasi, ir nesocialistinės dešinėsios partijos, tačiau Vilniuje atliekant bendrąjį konferencijos rengimo vadovaujamąjį darbą šių partijų galimybės dalyvauti organizuojant socialdemokratų planuojamą Lietuvos konferenciją buvo apribotos.

Nepaisant tokios LSDP pozicijos nesocialistinių partijų atžvilgiu ir 1918 m. lapkričio mėn. pradžioje reikšto griežto nusiteikimo prieš LVT, atrodo, kai kurios net ne socialistinės LVT partijos (galbūt dėl revoliucinių nuotaikų plitimo tiek Europoje, tiek ir Lietuvoje) buvo linkusios derėtis su socialdemokratais ir netgi formuojant pirmąjį laikinąjį ministrų kabinetą būta siūlymų S. Kairį skirti darbo ar viešųjų darbų ir socialinės apsaugos ministru¹⁵⁰. Šis postas socialdemokratui buvo siūlomas politinės grupės, pasivadinusios Nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės sudarymo kuopa, o darbo ministro postą S. Kairiui pasiūlė, nors ir keista, Tautos pažangos partija¹⁵¹.

Tačiau šie pasiūlymai, kurių, turint omenyje tuometinę LSDP politinę laikyseną, savaime suprantama, buvo atsisakyta, nepakeitė LSDP požiūrio į LVT ir dešiniųjų lietuvių politinių partijų politiką. Tai aki-vaizdžiai paliudijo 1918 m. lapkričio 10–17 dienomis įvykusios LSDP konferencijos diskusijos, joje priimti nutarimai ir LSDP politinė laikysena po konferencijos. Kadangi nuo šios konferencijos faktiškai prasi-

¹⁴⁹ *Ten pat.*

¹⁵⁰ Nauji Lietuvos ministeriai. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 9, p. 2; Ministerių kabineto sudėtis. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 12, p. 4.

¹⁵¹ *Ten pat.* Taip pat reikėtų pastebėti, kad laikinuoju premjeru paskirtas tautininkas A. Voldemaras formuodamas laikinąją vyriausybę į jos sudėtį siūlė įeiti ir socialdemokratui P. Bugailiškiui. Žr. Pšibilskis, V.B. Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“. Bugailiškis, P. *Gyvenimo vieškeliais*. Šiauliai, 1994, p. 12.

dėjo naujas LSDP ideologinės politinės ir organizacinės raidos etapas, toliau apie tai nebus kalbama – tai jau kito straipsnio objektas. Galime tik pažymėti, kad aptarta griežtai neigiama lietuvių socialdemokratų pozicija LVT atžvilgiu nesikeis ir 1918 m. lapkričio mėn. po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, ir gruodžio mėn.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad straipsnyje nagrinėjama tik LSDP narių, o ne apskritai visų Lietuvos socialdemokratų pozicija. 1918 m. rudenį Vilniuje be LSDP dar veikė tokios socialdemokratinės partijos kaip žydų Bundas, Lietuvos ir Baltarusijos socialdemokratų darbininkų partija (ir metų pabaigoje nuo jos atsiskyrusi Lietuvos ir Baltarusijos lenkų socialdemokratų darbininkų partija), baltarusių socialdemokratų „Gromada“. Taip pat veikė socialistinės nelietuvių partijos: rusų eserų (dešiniųjų eserų), žydų socialistų „Poaley Cion“ ir Suvienytoji socialistinė žydų darbininkų¹⁵².

1918 m. rudenį Vilniuje dar veikė 1917–1918 m. Rusijoje susiformavusios socialistinės – ne socialdemokratinės lietuvių partijos: Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų, Lietuvos revoliucinių socialistų liaudininkų ir kartu su ja veikusi Lietuvos ir Baltarusijos kairiųjų socialistų revoliucionierių (kairiųjų eserų), taip pat dvi save socialistinėmis laikiusios partijos: Petro Leono vadovaujama Demokratinė lietuvių tautos laisvės santara¹⁵³ ir Lietuvos ir Baltarusijos komunistų.

Kaip paaiškėjo 1918 m. lapkričio mėn. pabaigoje, tarp lietuvių politikų būta jokioms partijoms nepriklausiusių, bet save „nepartinius socialdemokratais“ laikiusių asmenų. Taip prisistatys ne tik anksčiau par-

¹⁵² Žr. Митрулявичюс, Г. Социал-демократия Литвы и России: некоторые аспекты взаимоотношений в конце XIX в. – первой четверти XX в. *Социал-демократия в российской и мировой истории: обобщение опыта и новые подходы*. Москва, 2009, с. 160.

¹⁵³ DLTLS (Santara) 1917 m. savo programinėje deklaracijoje ir kituose programinio pobūdžio tekstuose buvo pareiškęsi esanti „socializmo šalininkė“, kad ji yra „socialistinė, nes stovi už socializmo vykinimą gyvenime <...>“. Žr.: Demokratinės tautos laisvės Santaros pagrindimai pradai. *Santara*. 1917, kovo 14, p. 1–2; Leonas, P. Kas ta Demokratinė Tauros Laisvės Santara. *Santara*. 1917, rugpjūčio 12, p. 1; Žagrelė, T. „Tiesos“ patriotizmas. *Santara*. 1917, gruodžio 24, p. 1–2.

tiniu socialdemokratu buvęs M. Biržiška¹⁵⁴, bet ir iš LVT nepasitraukęs jau anksčiau save „nepriklausomu socialistu“ laikęs¹⁵⁵ P. Klimas¹⁵⁶.

Pastebėtina, kad išskyrus šiuos „nepartinius socialdemokratų“, taip pat savo atstovus LVT turėjusius santariečius, LSLDP¹⁵⁷ (J. Vileišį) ir gudų socialistus (socialdemokratų „Gromadą“ bei eserų)¹⁵⁸, visos kitos socialistinės partijos LVT atžvilgiu buvo nusiteikusios neigiamai¹⁵⁹.

Galima teigti, kad tarp veiksmų, formavusių LSDP poziciją LVT atžvilgiu, buvo ir neigiamas kitų Lietuvoje (Vilniuje) veikusių socialistinių partijų požiūris. LSDP pozicijos nepakeitė nei tai, kad LVT veikloje dalyvavo socialistinės LSLDP ir DLTLS atstovai, nei tai, kad nuo 1918 m. lapkričio mėn. antros pusės LVT atsirado žmonių, kurie save laikė „nepartiniais socialdemokratais“ ar „nepartiniais socialdemokratų srovės veikėjais“, ar tai, kad LVT darbe pradėjo dalyvauti baltarusių socialistų atstovai, politiškai organizuoti Lietuvos socialdemokratai.

Pastebėtina, kad informuojant apie M. Biržiškos sugrįžimą į LVT darbą LSDP laikraštyje pažymėta, kad jis „jau virš metų kaip nebesąs socialdemokratų partijos narys“ ir „už savo nugaros neturįs rėmėjų“, t. y. „Darbo balse“ leidžiama suprasti, kad M. Biržiška neatstovauja jokioms organizuotoms politinėms jėgoms¹⁶⁰. Kita vertus, pažymima, kad apskritai visi LVT nariai „neturi už nugaros rėmėjų, o jei (jų – G.

¹⁵⁴ Dėl socialdemokratų dalyvavimo Valstybės Taryboje. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 20, p. 1.

¹⁵⁵ Klimas, P. *Dienoraštis 1915–1919*. Chicago, 1988, p. 155.

¹⁵⁶ Dėl socialdemokratų dalyvavimo Valstybės Taryboje. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 20, p. 2.

¹⁵⁷ Antras LSLDP atstovas Alseika į LVT buvo kooptuotas tik 1918 m. gruodžio 5 d. Žr. LVT posėdžio 1918 m. gruodžio 5 d. protokolą Nr. 120. *LVT protokolai*. P. 438.

¹⁵⁸ LVT posėdžio 1918 m. lapkričio 27 d. protokolą Nr. 114. *LVT protokolai*. P. 402–403.

¹⁵⁹ Žr. Atamukas, S. *Lietuvos žydų kelias: nuo XIV a. iki XXI a. pradžios*. Vilnius, 2007, p. 130.

¹⁶⁰ Mūsų žinios. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 3, p. 2.

M. pastaba) yra tai labai mažai¹⁶¹. Taigi net pranešant apie M. Biržiškos sugrįžimą nepamiršta sukritikuoti visos LVT. Tokia pozicija Lietuvos socialdemokratams būdinga ir netgi toliau stiprėjo 1918 m. lapkričio mėn. antroje pusėje ir gruodžio mėn.

Socialdemokratų poziciją 1918 m., be abejo, lėmė ir aplinkybė, kad nuo pat pradžių dėl dalyvavimo LT veikloje partijos viduje reišėsi skirtingos nuomonės. Tai lėmė netgi dalies LSDP narių pasitraukimą iš LSDP 1918 m. kovo mėn. ir naujos socialdemokratinės partijos – Lietuvos ir Baltarusijos socialdemokratų – susikūrimą¹⁶². Akivaizdu, kad LSDP poziciją LVT atžvilgiu veikė 1918 m. pasireiškęs tiek lietuviškojo, tiek apskritai socialdemokratinio judėjimo idėjinės-politinės bei organizacinės diferenciacijos procesas. Tačiau, kaip šis procesas, iki šiol išsamiau nenagrinėtas ne komunistinėje istoriografijoje, veikė LSDP nuostatas, taip pat ir LVT atžvilgiu, yra atskiro straipsnio objektas.

Išvados

1. Po 1918 m. vasario 16-osios Akto priėmimo LT veikloje dalyvavę socialdemokratai – vienas iš to meto LSDP lyderių S. Kairys ir tuo metu jau „nepartinis socialdemokratas“ M. Biržiška – veikdami LT ir toliau dažniausiai įvairiais klausimais užėmė bendrą ar panašią poziciją su kitais dviem LT kairiaisiais – J. Vileišiu ir S. Narutavičiumi. Jie ne tik skatino aktyvesnius LT veiksmus siekiant pagerinti Lietuvos padėtį vokiečių okupacinio režimo sąlygomis, bet ir reikalavo kiek galima greičiau sušaukti viso krašto konferenciją, kad jai padedant būtų galima galutinai sutvarkyti laikiną Lietuvos atstovybę ir iki Steigiamojo Seimo sušaukimo tinkamai nukreipti Lietuvos Tarybos darbą. Vis dėl-

¹⁶¹ *Ten pat.*

¹⁶² Žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratai Steponas Kairys ir Mykolas Biržiška Lietuvos Tarybos darbe: santykis su Vasario 16-osios Akto priėmimu. *Parlamento studijos*. Nr. 11 (2011), p. 78–87.

to objektyviai vertinant situaciją patenkinti šiuos reikalavimus to meto sąlygomis buvo faktiškai neįmanoma.

2. Pagrindinė 1918 m. liepos mėn. socialdemokratų pasitraukimo iš LT (tuo metu jau pasivadinusios LVT) darbo ir neigiamo požiūrio į ją priežastis buvo dešiniojos daugumos sprendimas nelaukiant Steigiamojo Seimo (kuris turėjo nustatyti Lietuvos valstybės valdymo formą) paskelbti Lietuvą monarchija ir Lietuvos karaliumi išrinkti W. von Urachą. Viena vertus, tokią poziciją lėmė apskritai neigiamas socialdemokratų požiūris į monarchinę valdymo formą, kita vertus, (analizuojamu atveju – svarbiausia) to meto Lietuvos socialdemokratų įsitikinimas, kad LT (LVT) negali nedemokratiškai spręsti dėl Lietuvos valstybės valdymo formos, tai nustatyti gali tik demokratiškai išrinktas Steigiamasis Seimas.

3. Po lietuvių socialdemokratų pasitraukimo iš LT (LVT) darbo jie, kaip rodo istoriniai šaltiniai (visų pirma laikraštis „Darbo balsas“), ir toliau nekeisdami savo principinių nuostatų dėl Lietuvos politinės ateities, nepripažino veikiančios LVT, reikalavo sušaukti naują viso krašto konferenciją, išrinkti kraštą atstovaujančią tarybą, kuri savo ruožtu turėtų stengtis kiek galima greičiau organizuoti demokratinius Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimus. 1918 m. lapkričio mėn. pradžioje LSDP nepripažindama LVT ir laikydama ją demokratijai priešinga institucija, nepripažino ir LVT teisės formuoti kokią nors Lietuvos valdžią, t. y. ir A. Voldemaro vadovojamą laikinąją Lietuvos vyriausybę.

4. Socialdemokratų (LSDP) poziciją LVT atžvilgiu 1918 m. vasarą ir rudenį lėmė tiek jų ideologinės nuostatos, tiek apskritai kitų Lietuvoje veikusių socialistinių partijų neigiamas požiūris į LT (LVT). Jų poziciją taip pat veikė Lietuvos socialdemokratinio judėjimo idėjinė-politinė ir organizacinė diferenciacija, komunistinio judėjimo formavimasis, pasireiškęs aptariamam laikotarpiui, ir to meto „laiko dvasia“ (ypač 1918 m. spalio pabaigoje–lapkričio mėn. pradžioje).

RELATION OF SOCIAL-DEMOCRATS WITH THE COUNCIL OF LITHUANIA IN 1918: FROM THE ENACTMENT OF THE ACT OF THE 16TH OF FEBRUARY UNTIL THE END OF THE WORLD WAR I

GINTARAS MITRULVIČIUS

Summary

Keywords: socialdemocrats (LSDP); Steponas Kairys; Council of Lithuania.

In the article there is analysed relation of socialdemocrats with the Council of Lithuania, which has not got much attention in the historical literature so far, over the period after the enactment of the act of reconstruction of the state of Lithuania on 16 February 1918 until the end of the World War I. The first rubric of the article is devoted to consideration of participation of social democrats in the work of the Council of Lithuania between 1918 02 16 and 1918 07 11. In the second rubric of the article there is reconstructed attitude of social democrats toward the

Council of Lithuania between 1918 07 11 and 1918 11. Also in the article is shown that the main reason of defection of social democrats from the work of Council of Lithuania and later negative attitude of social democrats toward the Council of Lithuania was decision of its right majority to declare Lithuania as a monarchy and to elect Wilhem von Urach as the king of Lithuania. After this decision LSDP demanded to call a new conference, where a new Council of Lithuania had to be elected and organised election of Constitutive Seimas as soon as possible.

Straipsnis įteiktas 2013 m. gegužės 20 d.